

Landsbyernes bevaring

en vejledning

Århus Kommune, Magistratens 2. Afdeling
Stadsarkitektens Kontor, Byplanafdelingen

Januar 1991

Forfatter og udgiver

Århus Kommune, Stadsarkitektens kontor,
Byplanafdelingen, med bidrag fra museums-
inspektør Hans Jørgen Madsen, Forhistorisk
Museum, Moesgård.

Yderligere oplysninger fås hos

Stadsarkitektens kontor,
Rådhuset, 8100 Århus C
Tlf. 86 13 20 00 lokal 2261.

Bevaringsvejledningen kan ses hos

Kommuneinformation
Sønder Allé 8
8000 Århus C.

Kommunens biblioteker.

Bevaringsvejledningen kan købes hos

Kommuneinformation
Sønder Allé 8
8000 Århus C.

Kortgrundlag

Udsnit af Kort- og Matrikelstyrelsens kort er
gengivet med instituttets tilladelse, A 86 ©.

Grafisk produktion

Illustrationer:
Geografisk Institut, Århus Universitet
ved fotograferne Jens Keldsen og T.P. Jensen
Forhistorisk Museum, Moesgård
Stadsarkitektens Kontor, Byplanafdelingen.

Fotosats:
PR Fotosats ApS.

Repro og tryk:
Brabrand Bogtryk ApS
Tlf. 86 26 02 44

Indhold

Forord	
Indledning	1
Historie	3
Bevaringsvejledning	
● Landsbyens afgrænsning mod det åbne land	6
● Landskabet i landsbyen	7
● Bebyggelse og færdselsarealer i landsbyen	8
● De ubebyggede arealer og beplantningen	10
● Landsbyhuse	12
● Landsbyhusets hovedform	14
● Tage og vægge	15
● Tagets form og detaljer	18
● Ydervæggen og dens detaljer	20
● Landsbyens småbygninger	22
● Indpasning af ny bebyggelse	23
● Udstykning af nye parceller	24
● Placering af bebyggelse på parcellen	24
● Eksempler på nye landsbyhuse	25
● To hustyper – Længehuset og »Bedre Byggeskik«	25
● Længehuset	26
● Bedre Byggeskik	28
● Beplantningsliste	30
● Materialeliste – terrænanlæg	30
● Erhverv i landsbyen	32
Planer og love	34
Litteratur	36
Ordliste	37
Billedliste	44

Forord

Århus Byråd har besluttet, at landsbymiljøerne i Århus Kommune skal bevares.

Derfor er der gennemført og igangsat lokalplanlægning for en række af landsbyerne.

Erfaringerne med disse lokalplaner har været positive. Beboernes aktive indsats i planlægningen vidner om en stor interesse for at værne om miljøværdier og styrke landsbyerne som levende samfund.

Erfaringerne taler også for, at der i bevaringsarbejdet lægges større vægt på en vejledende indsats fra kommunens side. Her kommer denne vejledning ind i billedet.

Hensigten er derfor, at vejledningen kan virke inspirerende og igangsættende for bevaringsarbejdet. Navnlig for beboere i landsbyerne. Derudover er vejledningen tænkt som et grundlag for den kommunale forvaltning – til brug i forbindelse med planlægning og behandling af byggesager i landsbyerne.

Århus Kommune
Magistratens 2. Afdeling,
Stadsarkitektens Kontor,
Byplanafdelingen
Januar 1991

Indledning

Der er ca. 100 landsbyer i Århus Kommune.

Hver landsby har gennemløbet en lang udvikling i takt med landbrugets udvikling og på stedets vilkår. Hver har dannet sin egen personlighed. De første mange århundreder er forløbet uden de alvorligt truende omdannelser, der nu er resultatet af de seneste årtiers eksplosion i byggefaget og – ikke mindst – af storbyens nærhed.

Samtidig er der en vågnende forståelse for betydningen af, at landsbyen bevares som kulturfaktor.

Der er derfor også i lovgivningen taget skridt til at muliggøre en sikring mod uheldige omdannelser.

Men der er en modsætning imellem offentlig planlægning og den enkelte landsbys udvikling på egne vilkår. Det selvgroede lader sig vanskeligt indordne under generelle principper, som er al planlægnings natur.

Denne modsætning kan imidlertid ophæves, hvis et fælles syn på landsbyerne (gen)etableres. Det kunne ske ved at den glemte tradition bliver genoplivet. Og gennem en bevarende planlægning, der tilpasses det aktuelle landsbyliv gennem inddragelse af landsbyens beboere i bevaringsarbejdet.

Idealet for en landsby er på denne baggrund »selvbevaring«. Men det udelukker ikke, at kommunen, der har ansvaret for, at dens ressourcer udnyttes ud fra en helhedsvurdering, kan gribe regulerende ind med en bevarende lokalplan.

Set i forhold til kommuneplanlovens krav om planlægning kan landsbyerne i Århus Kommune inddeles i tre hovedtyper:

1. Landsbyer, der indgår i en egentlig byudvikling i et af kommunens lokalsamfund. De er udviklet til »storlandsbyer«, og er inddraget byzone. F.eks. Tilst, Mårslet, Lystrup og Hjortshøj.
2. Landsbyer, der er fritliggende i landzone, og som kan karakteriseres som det, flertallet forstår ved en landsby, såkaldte »kernelandsbyer«.

Disse kan stort set deles i dem, kommunen udøver planlæggende myndighed over, og dem der sorterer under amtskommunen.

I de første regnes der med enkelte byggemuligheder. F.eks. Ormslev, Borum, Todbjerg og Ajstrup. I de øvrige ingen eller kun få.

3. Landsbyer, der er så små eller udflydende i det åbne land, at de som »smålandsbyer« har mere historisk end planlægningsmæssig interesse. De kan dog være af stor æstetisk værdi. De sorterer under amtskommunen. Eksempler er Neder Fløjstrup, Battrup, Pannerup og Hjelmager.

Fælles for landsbyerne er det præg, som tidligere tiders byggeskik har givet dem. Det er forståeligt nok ofte tilfældigheder, der har placeret dem i den ene eller den anden af de nævnte kategorier. Bevaringsbestræbelser burde derfor omfatte dem alle.

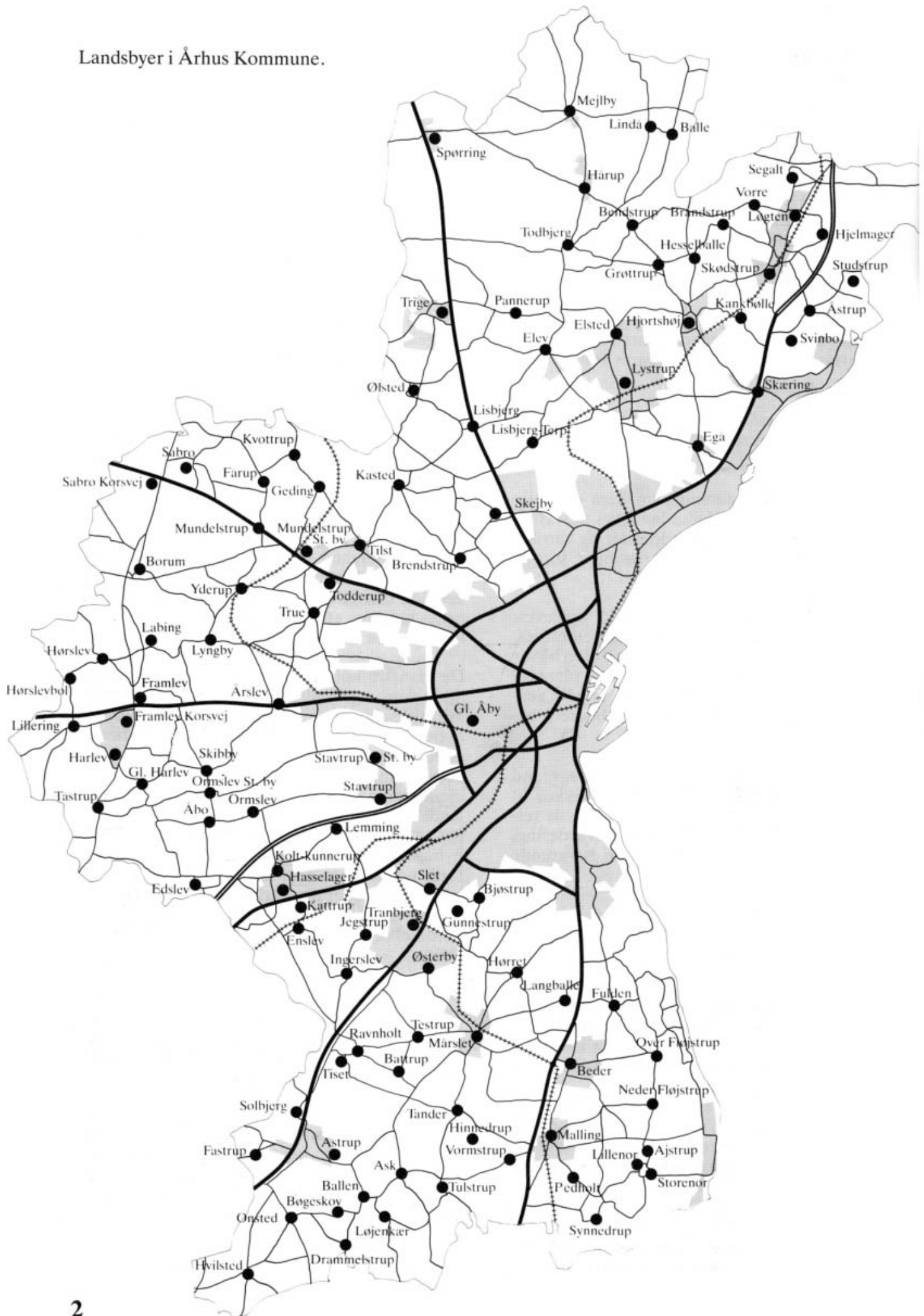
Landsbyerne består af et antal private ejendomme. Selv om lovgivningen giver amt og kommune myndighed til at regulere gennem nægtelse af tilladelser og gennem planlægning, er det dog i langt overvejende grad lagt i ejernes egne hænder at sikre de kulturelle værdier, landsbyerne rummer.

De danske købstæder har ligeledes gennemløbet deres egen udvikling, og de er i mange tilfælde eksempler på, at man for sent har erkendt nytten af en bevaring. Men der kan endnu findes gode eksempler på velbevarede gademiljøer, der er sammensat af traditionelt opførte enkelt-ejendomme. De kan tjene som forbillede for landsbyhusenes ejere, fordi det er så let aflæseligt, når der i en række af tæt sammenbyggede byhuse opstår sære afvigelser fra helheden. Og fordi udviklingen i landsbyerne ofte har været langsommere, er der endnu i mange tilfælde tid til at overveje, hvordan man bedst kan oprettholde eller måske genoprette den gode byggeskik.

Det er således den enkelte ejers og den eventuelle tekniske rådgivers indsigt i helheden, der er afgørende for resultatet, når der skal tages beslutning om en ændring af bebyggelse eller andet i en landsby.

Denne vejledning er som sagt ment som en hjælp hertil og som en inspirationskilde til videreudvikling af de bevaringsværdige landsbyer. Den er også tænkt som et fælles udgangspunkt i samarbejdet med de planlæggende myndigheder om denne vigtige opgave.

Landsbyer i Århus Kommune.

Historie

Af Århus Kommunes 250.000 indbyggere bor en ikke uvæsentlig del i landsbyer. I alt er der i dag ca. 100 landsbyer i kommunen. De er forskellige på mange punkter, men fælles for dem er, at de har rod i en ældre bosætnings- og produktionsform. De fleste er oprindeligt anlagt som landbrugsbyer. I over 1.000 år har de udgjort rammerne om landbefolkningens bosætning og produktion.

Landsbyernes opståen

Gennem arkæologiske udgravninger foretaget i de senere år over hele landet har man kunnet påvise, at der i jernalderen, omkring Kristi fødsel, opstod utallige landsbyer i Danmark. Derved blev landet lige så tæt bebygget, som det er i dag. Af ukendte årsager forsvandt flere af disse landsbyer igen i tiden omkring 400 e.Kr., da landbrugsdriften blev samlet i nogle færre større landsbyer.

En ny bølge af landsbygrundlæggelser satte imidlertid ind ved vikingetidens begyndelse omkring år 800. Og et øget behov for mere agerjord medførte, at der i perioden 1000-1200 yderligere opstod mange mindre aflæggerlandsbyer, de såkaldte torp-byer. Dermed havde Danmark stort set fået de landsbyer, vi kender i dag, selv om der i 1300-årene var kriser og epidemier, som den sorte død, der bogstavelig talt lagde mange landsbyer øde for stedse.

Stednavneforskerne kan fortælle, at landsbynavne med endelserne -um, -ing, -lev, -løse og -sted hovedsagelig tilhører jernalderen, mens landsbyer med navneendelserne -by, -tofte, -bølle og -torp (i nutidsdansk -rup) hører til i vikingetiden og tidlig middelalder. Man kan dog ikke inde i de landsbyer, der bærer jernalderens navnetyper, grave ned og påvise jernalderbebyggelsen, for i den ældste tid flyttede landsbyerne hele tiden lidt rundt inden for marksystemet. Først omkring år 1000 vokser landsbyerne så at sige fast og bliver liggende på samme sted helt frem til vore dage. I nogle af dem blev der omkring år 1200 bygget stenkirker, som stadig står.

Omkring Århus har man flere steder ved arkæologiske udgravninger kunnet påvise sporene af jernalderens landsbyfase tæt ved den nuværende landsby. Det er f.eks. tilfældet ved Noring, Søften og Tilst, hvor man har afdækket huse fra den ældre jernalder. Lige nord for Lisbjerg har man også fundet store gravpladser fra jernalderen, som må betyde, at landsbyen oprindeligt lå i dette område. Inde i det nuværende Lisbjerg er der blevet frilagte spor af en stormandsgård fra 1000-årene, som med huse og

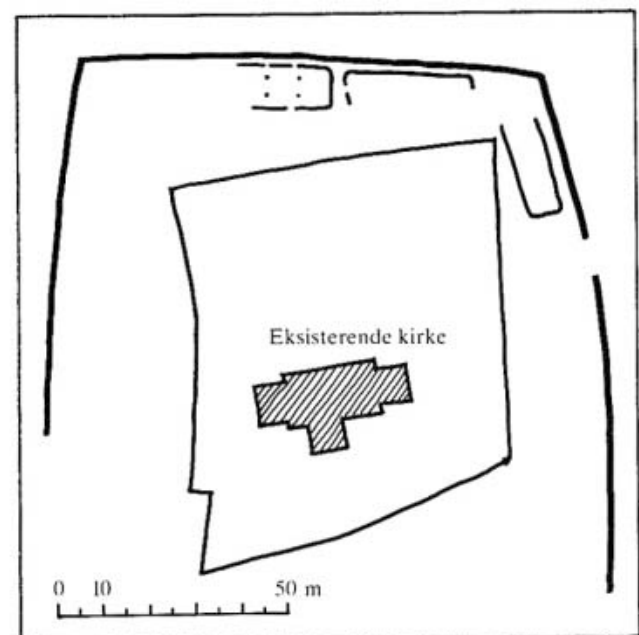
hegn engang har strakt sig rundt om kirken. Oprindeligt har her nok stået en trækirke tilhørende denne fornemme gård.

Blandt eksempler på uddøde landsbyer skal nævnes Todderup, hvor man nu har fundet rester af en lille landsby fra 1200- eller 1300-årene. Det må være udflytterlandsbyen Todderup, der kendes fra de skriftlige kilder i 1320, men som ellers døde bort, formodentlig på grund af de nævnte kriser i 1300-årene. Det samme er sikkert også tilfældet ved Holmstrup. Kun stednavnene har levet videre til vore dage. På tilsvarende måde kan man også visse steder finde resterne af de landsbykirker, som efter reformationen i 1500-årene eller svenskekrigenes hærgen i 1600-årene måtte opgives. Dette er således tilfældet i Skjoldelev, og midt i True findes undertiden grave tilhørende den forsvundne kirke og kirkegård.

Ud over at landsbyerne i dag udgør et alternativt bo- og erhvervsmiljø, mange finder attraktivt, fortæller de således også om en bosætningsform og en produktionsform, som langt op i det 20. århundrede var landets vigtigste.

Landsbyernes omdannelse

Selv om der stadig er tydelige rester af den oprindelige struktur i mange landsbyer, har alle landsbyerne dog gennemgået forholdsvis omfattende forandringer.

Rester af landsbybebyggelse fra vikingetiden fundet under det nuværende Lisbjerg.

Fordeling og drift af landsbyens jord var oprindeligt et fælles foretagende. Jorden var delt ud i mange mindre åse. Åsene deltes i lange smalle agre. Hver gård fik et antal agre. Systemet bevirkede, at en gårds agre kunne ligge meget spredt, og at driften var fælles.

I løbet af middelalderen blev de fleste bønder underlagt en herremand, en kirke eller et kloster. F.eks. hørte bønderne i True under Marselisborg og Lyngbygård, som de skulle betale skat til og arbejde for. I denne periode blev bøndernes levevilkår stadig dårligere. Jorden blev udpint, og produktiviteten faldt.

Landboreformer og ændret jordfordeling

Det var på denne baggrund, at der i slutningen af 1700-tallet blev gennemført en række landboreformer. De indebar bl.a., at jorden blev udskiftet fra fællesskabet og samlet i enheder, der lå i direkte tilknytning til den enkelte bondes bygninger. Desuden blev afhængigheden af godserne søgt reduceret. Stavnsbåndet blev op hævet i 1788.

Udflytning af gårde

I forbindelse med udskiftningen af landsbyjorden blev mange gårde flyttet ud fra landsbyerne, således at de blev centralt placeret i forhold til jorden.

Stjerneudskiftning

Flere steder valgte man dog en udskiftningsform, der bevarede den sluttede landsby, den såkaldte stjerneudskiftning. Landsbyjorden deltes, så skellene strålede stjerneformet ud fra landsbyen. Hver gård kom til at ligge i spidsen af et kileformet jordstykke. True er et typisk eksempel på en fortelandsby, der er blevet stjerneudstykket, og hvor de fleste af gårdene er blevet liggende i landsbyen. Det gamle fælles-areal, fortjen, kan stadig ses, selv om den efterhånden er blevet bebygget.

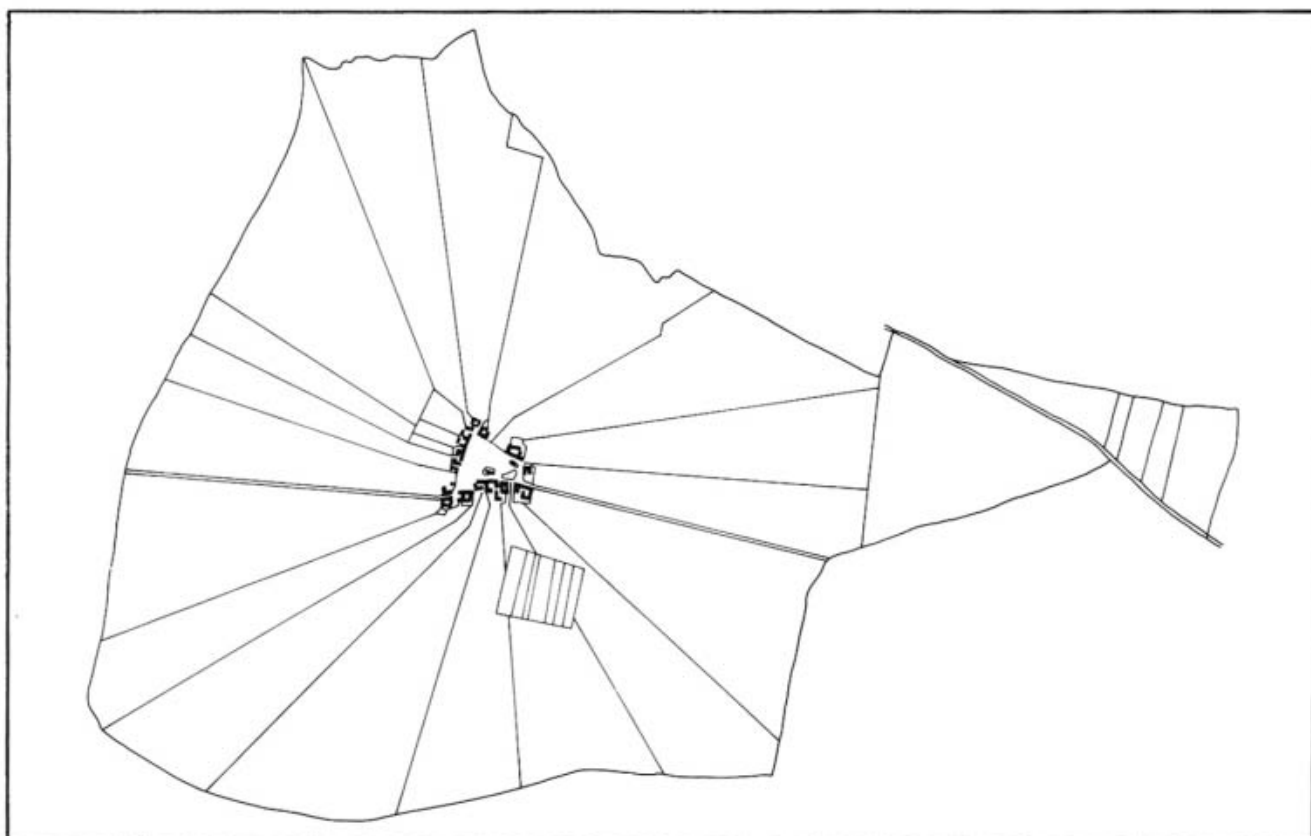
Landsbyernes struktur og form

Landsbyernes placering og form var udsprunget af landbrugsdriften og de lokale geografiske forhold.

På den relativt frugtbare jord i Århus Kommune er der i dag kun i få tilfælde over 3 km mellem landsbyer. I mange tilfælde er der under 2 km.

Indtil 1300-tallet voksede antallet af landsbyer. Jævnt spredt over hele kommunen lå de som små selvstændige samfund, adskilt fra hinanden af skove og overdrev og kun forbundet af et spinkelt vejnet.

De forhold, som har haft indflydelse på landsbyernes form, er især terræn- og vejforhold. Sam-

True omkring år 1800. Eksempel på en stjerneudskiftet forteby.

men med de forhold, der er affødt af produktionen, udspringer 2 hovedtyper: Fortebyen og Vejbyen, der kan optræde i en række undertyper og mellemformer. Se litteraturlisten nr. 1.

Landsbyerne i dag

De fysiske og sociale forhold, der blev skabt i landsbyerne med landbo-reformerne i slutningen af 1700-tallet fortsatte stort set uændret indtil 1945. Herefter skete der igen store forandringer.

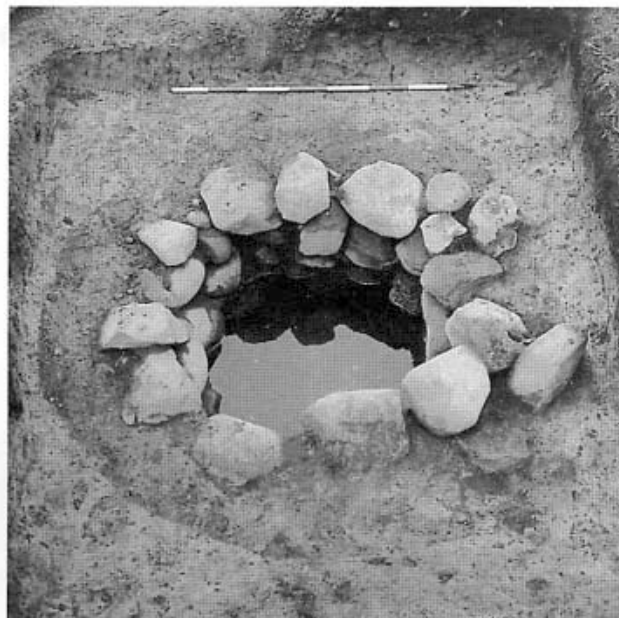
Mekaniseringen af landbruget og by-erhvervenes stigende behov for arbejdskraft har medført en flytning af arbejdspladser fra landet til byen. Dette forhold er forstærket med nedlæggelse af f.eks. butikker og skoler.

Nedlæggelsen af arbejdspladser og service var/er en forringelse af landsbyerne som boligområder og medførte i en periode en vis afvandring. Det var en udvikling som dog for mange landsbyers vedkommende ændrede sig i 1970'erne, hvor afvandringen gik i stå. De landsbyer, der ligger i en rimelig afstand fra byernes arbejdspladser, er endda vokset.

På trods af forringelserne anses mange af landsbyerne for at være et attraktivt alternativ til byernes boligområder. Det fysiske miljø's overskuelighed og variation, det historiske element og i de fleste tilfælde nærheden til det åbne land er kvaliteter mange sætter pris på. Desuden er boligudgifterne forholdsvis lave og transportmulighederne er forbedret. Hertil kommer utvivlsomt en fornemmelse af, at der er mindre offentlig styring og mere frihed til at gøre, som man har lyst til.

Uanset, at der nu er et ret stabilt indbyggerantal i landsbyerne, er forudsætningerne for landsbyernes fysiske og sociale forhold ændret radikalt: Man bor ikke mere i landsbyen, fordi man har arbejde der. En stor del af beboerne er ikke hjemme til hverdag. Bylauget, der tidligere tog sig af landsbyens fælles interesser, er ophørt med at fungere i de fleste landsbyer. Fællesopgaver som f.eks. vedligeholdelse af veje, stier og grønne områder er i høj grad overtaget af kommunen.

Mange fælles normer er afløst af mere private parcelhusnormer. Hvor der tidligere var et blødt skel mellem det private og det fælles, er der i dag et mere skarpt skel. De tidligere fællesarealer, som f.eks. fortepladsen med gadekær og bybrønd, har ikke længere den betydning, der udsprang af landbruget, og har derfor i mange tilfælde skiftet karakter. Disse arealer er ofte inddraget til private formål eller omdannet til parklignende anlæg.

Brønd fra landsbyen Todderup, som blev nedlagt i 1300-tallet.

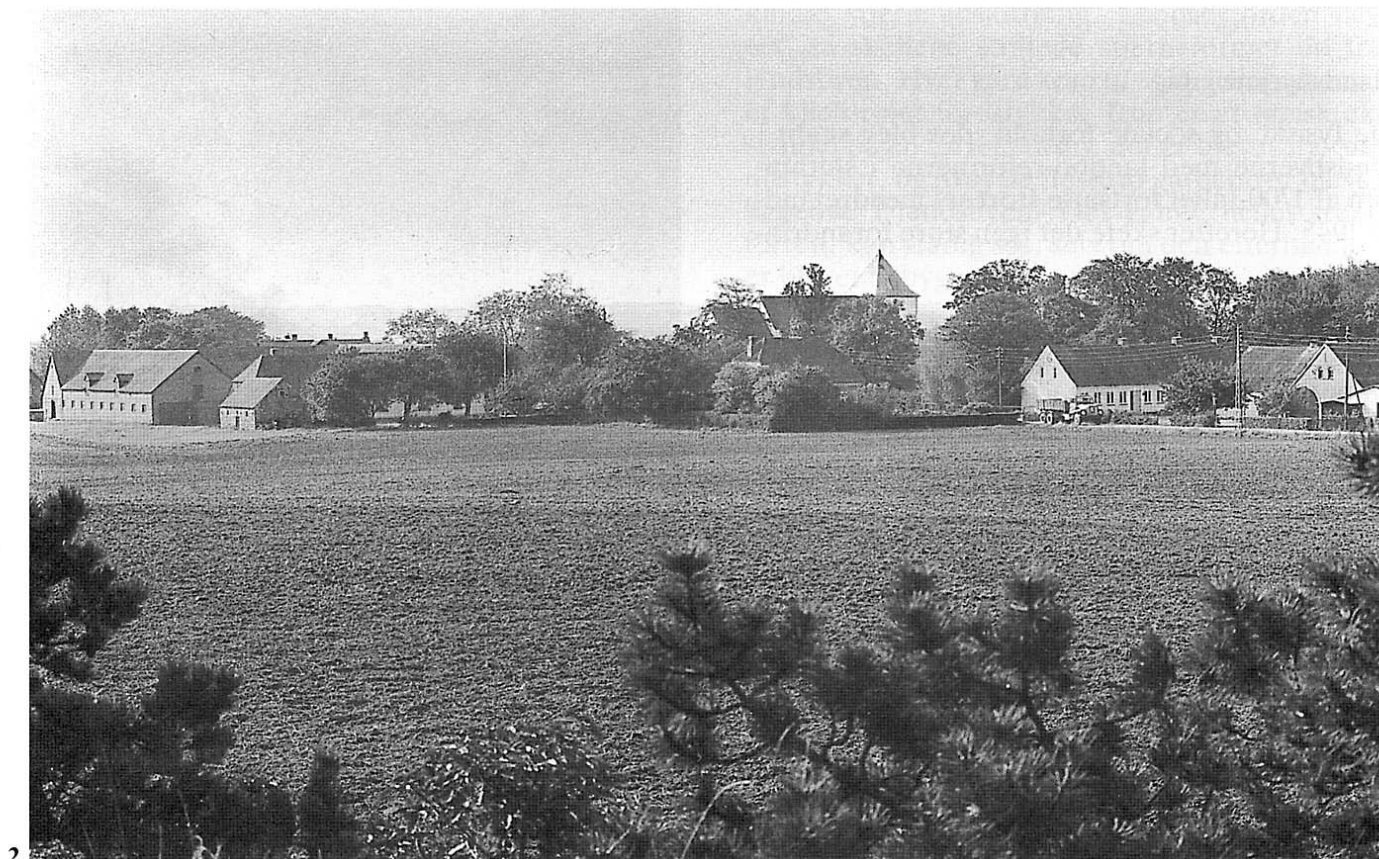
De forholdsvis lave ejendomspriser og muligheden for at rykke ind i nedlagte landbrug har tiltrukket virksomheder, der har behov for lave etableringsomkostninger, men som i øvrigt ikke nødvendigvis har lokal tilknytning.

De trafikale muligheder, som på den ene side er en vigtig forudsætning for den nuværende bosætning i landsbyerne, har på den anden side medført en stor belastning af mange landsbyer. Det vejforløb, den enkelte landsby er bygget op omkring indgår i de fleste tilfælde i et vejnet, der forbinder flere byer. Det betyder, at de landsbygader som var anlagt til hestevogne i dag påføres en betydelig gennemfartstrafik af biler.

Mange steder er disse gennemfartsveje rettet ud, udvidet og forsynet med kantsten og fortov, så det er blevet lettere at køre hurtigt gennem landsbyen. Det er ofte ændringer, der har været velbegrundet af hensyn til trafikken og trafikikkerheden, men har skadet landsbymiljøet.

En særlig udvikling har de landsbyer, der ligger nærmest Århus været udsat for: Århus by's kraftige vækst, især efter 1945, har indesluttet en del af disse bynære landsbyer, der nu indgår i den bymæssige bebyggelse. Eksempelvis kan nævnes Brabrand, Gl. Åby, Vejlbj og Tilst. Selvom disse landsbyer ikke mere er frit beliggende i det åbne land, er det interne fysiske miljø i flere tilfælde bevaret, og har her den samme attraktion som i de øvrige landsbyer.

Landsbyens afgrænsning mod det åbne land

Landsbyen er en del af det dyrkede landskab.

Den kan være groet sammen med bevægede landskabsformer, der definerer dens ydre form. Den kan fremtræde med en afgrænsning, som det kan være en særlig opgave at bevare eller måske forbedre.

Beplantningen udgør ofte den væsentligste del af det, der opleves som landsbyens bebyggelsesmasse. I midten af billedet ovenfor begrænses landsbyområdet af beplantning, dels af hæk og buske med lukket karakter, dels af stammede træer, der giver en mere åben karakter.

Til venstre ligger gården på sin jord, og længerne afgrænser landsbyen mod den åbne mark. Her ændres det bestående forhold ofte betydeligt, når de nødvendige udvidelser til landbrugsdriften medfører ny bebyggelse på marken. Det er umagen værd at have landsbyens helhed for øje, når en sådan udvidelse skal planlægges af den enkelte ejer.

Til højre danner en vej grænse. Gårde og huse med gårdspladser og haver langs vejen kan give en åben, måske urolig eller udflydende karakter. En træække langs vejen kan ofte forbedre forholdet

Fornemmelsen af, at bebyggelse tilhører og er »inde« i landsbyen, kan være stærk helt ud i dens yderste hjørner, som på det nederste billede.

Selv om det oprindelige udgangspunkt for afgrænsningen mellem mark og landsbyområde kan forekomme tilfældig, har den forskellige anvendelse, dyrkning og beplantning, igennem tiden skabt en tydelig grænse, som kan høre til de bevaringsværdige elementer.

Ved udstykning af nye grunde må der ved placeringen prioriteres i henhold hertil, og afgrænsningen forbedres yderligere. En hovedregel er, at landsbyområdet ikke spredes, men holdes samlet. Dette betyder dog ikke, at åbne arealer, en fælle eller et privat vænge, kan bebygges.

Landskabet i landsbyen

4

Landsbyens forskellige dimensioner

På billedet ovenfor opleves to elementer med hver sine dimensioner. Dette er karakteristisk for landsbyen: Gårdenes store linier i deres samspil med marken og – til højre – landsbygadens intimitet, skabt af de let genkendelige bygningsdetaljer: Lave facader med mange små vinduer, tagrygninger med skorstene, overskuelige haver osv.

Kontrasten mellem de to forskelligt dimensionerede elementer er en del af det bevaringsværdige i landsbymiljøet. Hver for sig er de proportioneret i overensstemmelse med deres funktion og er lige naturlige for landsbyen.

Derfor kan en teknisk indretning som f.eks. en funktionel ensilagesilo af lakeret metal accepteres som hørende til landsbyen, mens en parcelhushave med et fritliggende, tilfældigt typeparcelhus, f.eks. med store tagudhæng, virker fremmed.

Vandflader og vandløb

Landsbylivet har været betinget af vand på stedet, og hvor det forekommer synligt som damme eller lignende, bør det bevares.

De miljømæssige kvaliteter forstærkes af vandet

– spejlingen, dyrelivet, foranderligheden med vejrliget. Vigtigt er det derfor, at kanterne ved gadekæret ikke anlægges med f.eks. stenkanten, og at damme ikke forsynes med springvand eller lignende.

En særlig sammenhæng med landskabet opstår, hvor en å eller bæk løber tværs igennem eller i kanten af landsbyen.

Det gælder som ved damme og søer, at bredderne ikke kantes eller befæstes, så der tilmed kan opstå behov for hegning af hensyn til sikkerheden. Især omkring vandmøller med mølledamme og lignende er den særlige atmosfære sårbar over for indgriben med nyere anlægsmetoder.

5

Bebyggelse og færdselsarealer i landsbyen

6

Landsbyens vejnet bærer ofte præg af udviklingen fra uregelmæssige jordveje, der har slynget sig imellem gårde og tofter, til mere eller mindre regulerede bilveje, ofte med gennemkørende og for landsbyen uvedkommende trafik.

Det er karakteristisk for landsbymiljøet, at vejenes forløb vidner om gensidig respekt mellem færdsel og bebyggelse.

Ud fra et bevaringshensyn er det væsentligt ved eventuelle reguleringer af færdselsarealer at tilstræbe en fastholdelse af vejens karakter og forholdet mellem færdsel og bebyggelse.

På billedet ses 3 forhold illustreret:

1. Traditionelt ligger boligerne langs med vejen. Den ideelle placering er som her, med afstand til kørebanen. På den måde sikres et passende brugsareal foran huset, uden at den rumlige gadekarakter går tabt.
2. Langs haver og beplantede arealer er det grønne element nært forbundet med kørebanen uden unødigt komplicerende led. Det er vigtigt, at planter – også klippede hække – opleves som groende i jorden. Mindre terrænspring klares bedst med stensætninger af marksten.

3. Gårdens længer kan være placeret med deres lukkede sider tæt på vejen, men ofte ses de på nogen afstand med mellemliggende landbrugsprægede arealer, der udvider vejens rum. Som her, hvor det er en væsentlig kvalitet, at vejen føjer sig blødt mellem landsbyens huse.

På næste side er der vist eksempler på færdselsarealer, som er i overensstemmelse med det beskrevne om bevaringsværdige anlæg.

Indkørsel fra vej til gård. Eksempel på et stærkt monumentalt karaktertræk i en landsby, hvor dyrket jord, tilgængelighed, beplantning og bygningsdetaljer udgør en arkitektonisk helhed.

En ændring ville være et stort tab for landsbyen.

Værdifulde karaktertræk i landsbyer er ofte nået med enkle midler: En fagdelt længe, træer med store løvmasser på et hjørne, der er markeret ved en blid overgang fra asfalt til grus.

Til slut: En hvid sten.

Som eksempel ovenfor, men af en anden mere yndefuld, mindre monumental karakter.

Allétræerne har desuden en nytteværdi, der opleves af den, der færdes på strækningen, mest direkte som vejrets og årstidernes skift.

Bevaringsværdige kontraster ved en landsbygade: Landsbyhuset og den meget store længe. Haven med den lodrette hæk og marken med uklippet græskant. Havens løvmasser og det solitære træ på hjørnet.

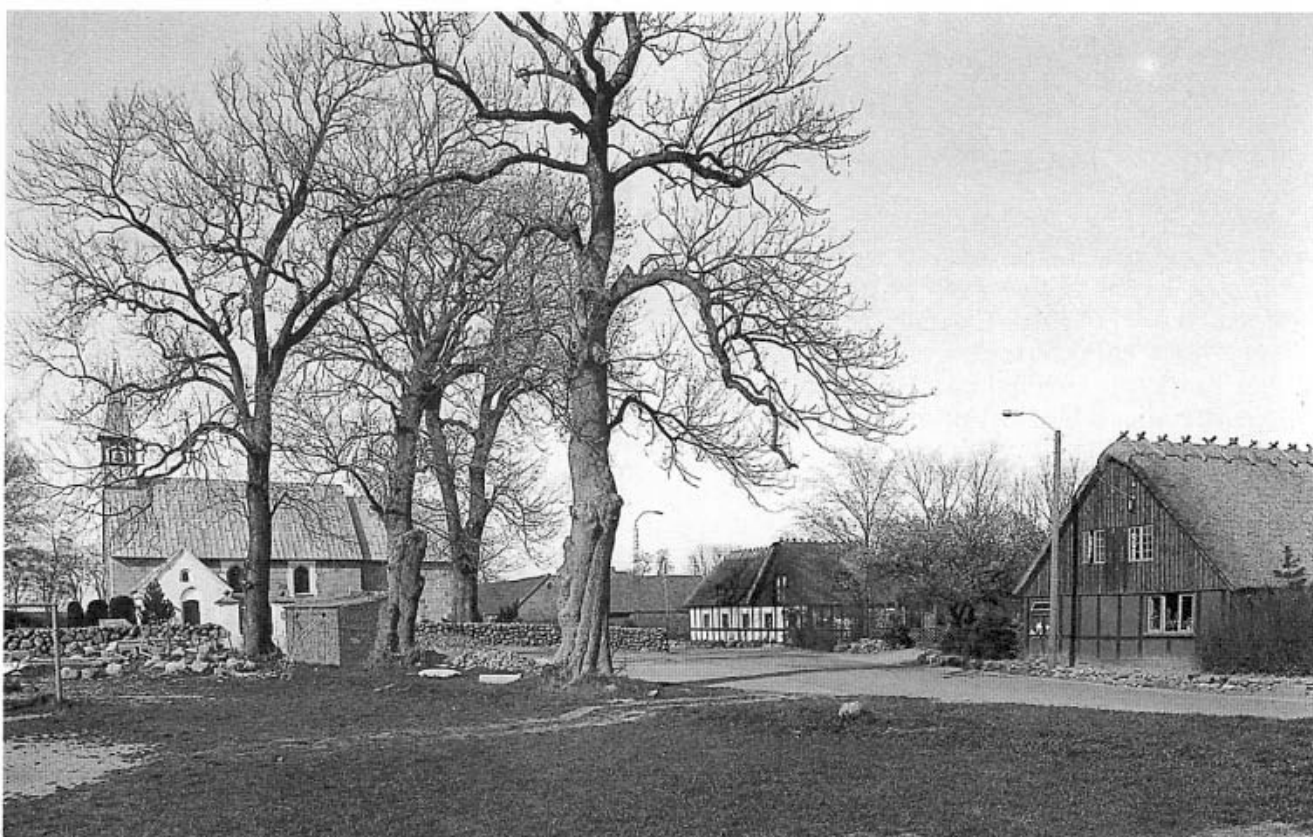

Gadeforløb med uregelmæssig bredde og afgrænsning, der netop harmonerer med de traditionelle huse og deres forhaver.

En mere bymæssig gade mellem nyere landsbyhuse, hvor en mere præcis afgrænsning af kørebanen med kantsten og fortove er helt naturlig.

De ubebyggede arealer og beplantningen

13

Forten, gadejord, m.m.

Disse arealer har været og er ofte stadig fælles-eje og havde oprindelig en nyttefunktion som ophold for mindre husdyr. Ofte er der på fortens et gadekær. Det var vandingssted. Forten har også haft en social funktion. F.eks. blev majstangen rejst her.

Idag er fællesjordens sociale funktion nok så vigtig, idet fortens kan benyttes f.eks. Sct. Hans aften, men også i det daglige til boldspil og leg.

Oprindelig har arealerne været bevokset med vedvarende græs og måske enkeltstående træer. Gadekæret var en lavning i terrænet uden betonkant eller stensætning.

Det virker forkert, hvis disse arealer er passet med prydbuske og klippet plænegræs.

Hvis beboerne ønsker f.eks. en boldbane kan man nøjes med at klippe et felt med kort græs i boldbanens størrelse.

Den bedste pleje af landsbyens græsarealer, private som fælles, er at lade dem afgræsse.

Træerne

De traditionelt anvendte løvfældende træarter som ask, lind og elm giver stadig gamle dele af landsbyerne deres særlige karakter. Disse arter er oprindelig plantet fordi de har haft en vis fodringsværdi, og de har været anvendt til køkkengrej og redskabsskafter. Bygningstømmer som eg og bøg blev hentet i skoven.

Lokale klima- og jordbundsforhold har haft betydning for de dominerende træarter. Den enkelte landsby kan således være præget af bestemte af disse.

Anvendelsen af stedsegrønne træer og buske samt blandinger af det store plantesortiment, der kan købes i dag, er kommet inden for de sidste 30 år, samtidig med parcelhusbebyggelserne, og er ofte fremmed for landsbyens tradition og harmoni.

Et anbefalet plante- og materialevalg i overensstemmelse med landsbytraditionen findes på side 30.

14

Beplantningen er med til at bestemme den enkelte landsbys karakter. Måske er det alleer og træerækker. Det kan også være samlede bevoksninger omkring de enkelte gårde og huse, som har størst betydning. Eller det kan være enkeltstående træer i vejkanter og på gårdspladser.

17

De præcise afgrænsninger af de dyrkede havearealer er iøjnefaldende, hvad enten det er hæk eller gærde af ris eller sten. Disse afgrænsninger er medvirkende til at give mange landsbyer en spændende struktur og ved fornyelse er det værd at beholde denne kvalitet.

15

Ofte ses det, at beplantningen er vokset til som byporte ved overgangen til åben land.

18

Traditionelt har der været en skelnen mellem nyttehaven og prydhaven. Prydhaven er f.eks. en forhave med stauder eller roser. Resten af haven er urte- og frugthave. Specielt frugttræerne har haft betydning for landsbyhelheden og bør ved nyplantning overvejes, før tanken falder på mere fremmede træarter.

16

Et element, der sædvanligvis er fjernet i løbet af de sidste 30 år, er de levende hegn i dyrknings-skel. Flere steder nåede de helt ind i landsbyerne. Genetablering kan styrke oplevelsen af landsbyens beliggenhed i landskabet set udefra som indefra. Velegnede planter er tjørn, mirabel, hassel, slåen m.fl.

19

Ved pleje af beplantningen er der nogle retningslinier. Uddynding skal ske i etableringsfasen. Træer fældes ved rodhalsen. Styning og beskæring er kun egnet til få arter, bl.a. lind og elm. Fjernede bevoksninger skal erstattes af nye.

Landsbyhuse

20

Tradition og god byggeskik er to begreber, der er knyttet til landsbyens huse på samme måde, som erfaring og produktkvalitet er knyttet til det danske landbrug.

Tradition

I traditionsbegrebet er alle landsbylivets facetter opsummeret som den form, der er mest hensigtsmæssig. Det vil for byggeriets vedkommende sige i økonomisk, praktisk og æstetisk henseende. I nogle tusinde år var de tilgængelige materialer til vægge og tag træ, ler, sten og strå. Disse materialer blev på grundlag af erfaringen anvendt med stadig stigende hensigtsmæssighed for efterhånden at falde på plads i den form, vi i dag netop benævner som traditionisme.

Længehuset

Karakteristisk for denne form – eller stil – er det såkaldte længehus, d.v.s. en bygningskrop med et smalt profil, f.eks. omkring 6 m husdybde og med et rejst tag, hvor tagfladerne danner en vinkel på ca. 50° med det vandrette plan. Der er herved tilføjet en økonomisk hensigtsmæssig mulighed for udnyttelsen af tagetagen til opbevarings- eller boligrum. Tagets hældning er betinget af klimaet og de tilgængelige materialer, først og fremmest strå, men også de senere al-

mindelige tagtegl. Billedet herover viser et smukt eksempel på længehuset som såvel bolig som driftsbygning til landbruget. På begge er tagmaterialet, som oprindeligt, strå.

Ydervæggens opbygning har fra gammel tid været præget af et stolpeskelet stillet på syldsten. Stolpeskelettet blev udfyldt af lerklining eller soltørrede lersten. Senere udmuredes med teglsten. Konstruktionsmåden, bindingsværk, er karakteristisk ved en stærkt fremhævet fagdeling.

En afløsning af bindingsværket blev det grundmurede hus. I det murede hus blev syldstenene erstattet af et egentligt fundament, muret eller støbt. Dette var især nødvendigt, fordi murværk er mindre fleksibelt over for sætninger i underlaget end bindingsværket.

Det er vigtigt at bemærke, at hustypen i princippet ikke ændredes. Profilen, d.v.s. det smalle hus og den høje rejsning, og fagdelingen blev bevaret som et velproportioneret og gennemprøvet grundlag for opførelsen. Begge egenskaber ses på stuehuset til højre i billedet ovenfor. Dette viser tillige, at vinduer og døre fremstår som huller i murværket, og at skorstenene indgår som et vigtigt led i den mere forfinede detaljering af boligen i forhold til udlængerne.

God byggeskik

Traditionens udmøntning på et håndværksmæssigt højt plan kalder vi god byggeskik. Dens udøvelse er gået i arv i håndværksfagene. Men trods stadig udvikling i teknisk og æstetisk henseende har der været perioder, hvor byggeriet som helhed har vist kvalitetsmæssig tilbagegang. Således blev det i begyndelsen af dette århundrede nødvendigt at iværksætte en kampagne for genoprettelsen af den gode tradition, på landet som i byerne. Bevægelsen fik navnet Bedre Byggeskik. Den havde som mål at genrejse byggeriet af især småhuse som en kulturfaktor på grundlag af tradition, repræsenteret af »Murmestrene«, såvel som de nye arkitektoniske landvindinger, der blev forvaltet af arkitekterne. Bestræbelserne fik stor betydning, og i landsbyerne udgør huse fra denne tid et værdifuldt led i udviklingen af det danske landsbyhus.

I sidste halvdel af det 19. århundrede var der imidlertid sket en forudgående udvikling i retning af en byggestil, der kan kaldes historicisme. Den er kendetegnet ved grundmurede bygninger af traditionel form, men med dimensioner og tagformer præget af en vis monumentalitet og afvigelser fra den traditionsbundne enkelhed.

Taget af f.eks. skifer eller cementtagsten blev forsynet med udhæng, og murværk blev dekoreret med markante profileringer og lignende, ligesom der kan optræde kamtakkede gavle med blændingsornamentik.

Nogle af elementerne indgår i afklaret form i Bedre Byggeskik-husene, og dette senere udviklingstrin kaldes derfor ofte yngre historicisme.

21

Eksempel på Bedre Byggeskik.

Nyere tendenser

Omkring 1930'erne kan traditionen på en måde siges at være gået tabt, idet huse nu kun sjældent opførtes af håndværkere alene på grundlag af en nedarvet byggeskik.

Samtidig med at arkitekter varetog projektering af huse, indførtes der nye bygningsformer, især den såkaldte bungalow-type. Dens grundplan er kvadratisk, murenes huller er store og kan forløbe hen over et hjørne, taget er en lav pyramideform ofte dækket med tagpap.

Efter århundredets midte blev byggestilen præget af den eksplosivt voksende parcelhussektor i byggeriet. Det individuelt tegnede hus blev afløst af industrielt prægede typeprodukter, beregnet på bygherrens individuelle valg, men alligevel stort set af samme ydre form: 1 etage med lavt tag af gitterspærfag og bølgeeternit med udhæng og med store sammenhængende glaspartier mellem opholdsstue og terrasse.

Såvel type-parcelhusets form som den gængse indretning af parcelhusgrunden repræsenterer sammen med den stærkt individuelt betonedede, arkitekttegnede villa det udviklingstrin, der står landsbytraditionen fjernest. Som følge af den stigende forekomst af disse former er det nu stærkt påkrævet at vælge imellem de forvirrende mængder af stilelementer, når der skal ændres eller bygges nyt i en landsby.

Traditionens overlevelse

Det skulle ikke være vanskeligt på grundlag af ovenstående redegørelse at foretage et sådant valg, når man samtidig har de øvrige bevaringsværdige landsbyelementer for øje. Den periode, der har bragt de bevaringsværdige landsbymiljøer i en så truet position, har varet i få årtier, mens traditionen er skabt igennem mange århundreder.

Ligesom i Bedre Byggeskik-bestræbelsen indgår der i dag et stærkt element af frivillighed i bestræbelsen hos landsbyernes enkelte ejendomsjere på at bevare, genoprette og videreudvikle landsbybebyggelsen som helheder, udsprunget af et fælles grundlag. Det er derfor særligt vigtigt, at den enkelte kan se det meningsfyldte i at fortsætte udviklingen på dette fælles grundlag.

Landsbyhusets hovedform

22

En fast og kraftig hovedform giver bygningen ro og vægt i helheden, hvorved den bliver i stand til at indgå med andre bygninger og beplantningen i de rumdannelser, der er karakteristiske for landsbyen.

23

Når flere sammenbyggede huse udgør en længe, kan det enkelte hus have en næsten kvadratisk grundplan. Dette illustrerer længehustypens store fleksibilitet, og det betyder, at landsbyen inden for sit sædvanlige formsprog kan rumme også meget små boliger.

24

Længehusene kan være bygget sammen langs en landsbygade. Forarealerne mellem husrækken og færdselsarealet kan bidrage væsentligt til oplevelsen af et frodigt og levende miljø. Samtidig markeres overgangen fra det offentlige gadeareal til det private boligareal.

25

Det traditionalistiske længehus er karakteriseret ved sit konstruktive princip: Hovedsnittets profilering, formet af bindingsværkets enkelte led, fagdelingen og materialekarakteren. Huset

er ikke fast komponeret i forholdet mellem længde og husdybde, men stiller såvel under planlægning som efter opførelsen stor fleksibilitet til rådighed.

26

I princippet et længehus trods længden, der er mindre end $1\frac{1}{2}$ × husdybden. Et eksempel der er tro mod Bedre Byggeskiks idealer. Den stramme hovedform, materialeharmonien, også de torammede, 3-delte vinduer er afgørende for den arkitektoniske kvalitet. Dog savnes skorsten.

27

Landsbyhuse opført senere end de rene traditionalistiske perioder er ofte færdigkomponerede med en vis monumentalitet, som dette hus i ældre historicistisk stil. Der er mindre føjelighed efter landsbyens behov i en så stramt symmetrisk gavlkvistbygning

Tage og vægge

28

I det traditionalistiske hus er bindingsværket opbygget af fag. Antallet af fag har bestemt husets længde. Hvert fag er opbygget med et sæt spær og ydervægsstolper holdt sammen af en bindbjælke. Disse bindt blev bundet sammen i husets længderetning af løsholter eller sidebånd. Mellemmrummene blev udfyldt af tavl, f.eks. af murværk.

I den ældre traditionalisme, indtil ca. 1800, var bindbjælkerne hoveder stukket igennem ydervægsstolperne, mens de i det 19. århundrede blev lagt oven på en langsgående rem ved tagfoden, såkaldt overkæmmede bjælker. Tagspærene hviler herefter direkte over bjælkeenderne og danner en regulær trekantforbindelse.

Dette har betydning for husets profil og rumlige udnyttelse, idet bindbjælkerne bærer loftet i stueetagen, der kan udnyttes som gulv i tagetagen. Ved eventuelle ombygninger er det vigtigt at klarlægge bindingsværkets oprindelse og undgå dispositioner, der er i strid med konstruktionsmådens natur og den detaljering, der er en følge heraf.

Trods den kendsgerning, at bindingsværket teknisk og økonomisk er overgået af bl.a. det grundmurede hus, må det ikke overses, at byggemådens ydre udtryk spiller en væsentlig rolle for mange landsbyboere. Det store antal velbevarede bindingsværkshuse vidner således om ejernes sans for såvel det synlige høje håndværksmæssige niveau som dette niveaus betydning for landsbyens helhed. Det synes blot som om bindingsværket savner en nutidig form, der kan betyde dets overlevelse – ikke blot gennem forlængelse af ældre bygningers levetid.

Et væsentligt problem er varmeisoleringens nutidige normer. Det viser sig især ved udskiftning af vinduer, hvor de småsprossede rammers bidrag til husets formmæssige helhed mistes, hvis den moderne termorudes fordele skal opnås.

Der skal ikke her gives anvisninger på fremgangsmåder, blot peges på det oprindelige i hvert enkelt tilfælde som det bedste udgangspunkt.

29

Den mest konsekvente brug af bindingsværket ses ofte i gårdenes udlænger, hvor konstruktionens princip og økonomi kan aflæses utilsløret. Dette eksempel er af en størrelsesorden, der

måske ville være helt ude af proportion med en landsbys miljø, hvis ikke konstruktionen så at sige groede op af jorden, som en skov af stammer.

30

Fagene imellem bindingsværkets rammer er lukket med forskellige materialer – udmuring i de lodrette flader og lægtning med strådekning over de skrå flader, der danner taget. I gavlen har det været en naturlig løsning, at etageskiftet markeres med bræddebeklædning af gavltrekanter.

Rammekonstruktionens klart markerede rytme tillader udfyldning med dør- og vindueselementer, hvor funktionen kræver det – et forhold der genfindes i nyere tids modulbyggeri. Også ved tilpasningen af det enkelte udfyldningselement er der stor tolerance, f.eks. ved en blanding af vindue og udmuring.

31

Et meget synligt udtryk for ny teknik har været udskiftning af tagmaterialer. Her af den oprindelige strådekning. En del af husets helhedskarakter er bevaret med den enkle løsning, men tagfladernes skarpe kanter skærer taget løs fra husets klump, der før var afrundet og blødt formet.

32

Stråtagets bløde former har gjort det muligt at hæve en dør- eller porthøjde, eller som her for at få lys til forstuen – kvistens oprindelse. Bemærk i øvrigt hvordan konstruktionens kraftige linier lægger op til og giver spillerum for en rigt detaljeret komposition omkring indgangspartiet. Se litteraturlisten nr. 3, 4, 5 og 6.

Tagets form og detaljer

Tagets hovedform kan være varieret med den i nogen grad egnsbestemte afvalmning ved gavlene. Helvalm er ikke typisk for Århusegnen, men den viste halvvalm er ret almindelig i forbindelse med stråtag.

Det bør altid overvejes, hvilken rygning der passer bedst i helheden, med eller som her uden kragtræer. Bemærk den murede skorstens placering og traditionelle profilering med udkraget sokkel ved taget og udkraget krone foroven. Nutidige, indvendige isoleringsrør muliggør bevaring af skorstenens slanke form.

Når tagdækningen er f.eks. tegl, der uden udhæng følger sig stramt til bygningens hovedform, er halvvalm en absolut bevaringsværdig detalje.

På nyere huse og især ved lavere taghældning vil helvalm være et stærkt fremmedgørende element i landsbyen.

Skorstenene bør altid placeres i rygningen og være murede med de traditionelle detaljer og med behandling som ydermurene. Skorstenene af kampesten eller metalplade og skorstenene med tag bør undgås.

36

Til belysning af et rum midt mellem gavlene i tagetagen er en kvist i tagfladen den traditionelle løsning. Der bør kun udføres én i hver tagflade, højst to i særlige tilfælde. Valget kunne

37

her i stedet have været en heltagskvist, d.v.s. med vinkeltag, og med samme materiale anvendelse som ved den afvalmede gavflade. Ved siden af lignende løsning i stråtag.

38

Et moderne alternativ til kvisten er ovenlysvinduer indfældet i tagfladen. De bør indpasses i fagdelingen og ikke blive dominerende som følge af størrelse eller fremspring. Solvarmepaneller i tagfladen ligner meget store

ovenlysvinduer, der vanskeligt forlignes med de traditionelle bygninger. Det bør derfor altid tilstræbes, at solpaneler anbringes på jorden, i lighed med drivhuse, mistbænke eller lignende, der ikke er fremmedelementer i landsbymiljøet.

Konklusionen for udførelsen af tage i ny bebyggelse, såvel som ved udskiftning af ældre, må falde ud til fordel for den enkleste form, og forstyrret af så få gennembrydninger som muligt.

Materialet kan være strå eller tegl, der har naturlige jordfarver, og cementtagsten eller bølgeplader af eternit og lignende, men kun i deres ufarvede, grå skikkelse, der patinerer smukt. Helt flade tage bør undgås, også på udestuer, udhuse og carporte, der bygges sammen med hovedhuset.

Detaljerne bør altid udføres efter håndværkets tradition.

Se litteraturlisten nr. 2, 3, 4, 5, 6, 7 og 10.

Ydervæggen og dens detaljer

Det grundmurede længehus er i sin bedste udformning karakteriseret ved et forenklet materialevalg. Dette udelukker ikke karakterfulde kontraster. Hvidkalkede mure og rødt tegltag er et eksempel herpå, når der til gengæld ikke indføres for mange komplicerende elementer.

Bygningen her ville måske være endnu smuk-

kere med en begrænsning i antallet af kontraster. Den stoffligt stærke kontrast mellem kampestenssoklen, den hvide mur og tegltaget ville harmonere bedre med den traditionelle murede afslutning uden vindskeder ved gavlen. Alternativt ville de sorte vindskeders markante vinkel harmonere bedre med en neutral, sorttjæret sokkel.

En tiltalende helhed kan opnås uden kontraster, som i dette længehus, hvor skifertaget og den patinerede murs materialer understreger den klare hovedform. Denne er yderligere fremhævet gennem den diskrete profilering af murværket ved sammenskæringen mellem gavle, facader og tagflader. Her ville en ændring af tagmaterialet til f.eks. tegl eller eternit med udhæng være ødelæggende.

I det traditionalistiske hus indgår vinduer og døre som en del af udfyldningen imellem bindingsværkets stolper. For snedkerarbejdets vedkommende er det karakteristisk, at også hvert af disse elementer fremtræder som en sammensat konstruktion, der bidrager til formuleringen af husets hovedform.

Vinduer har som regel midterpost og 2 rammer,

der igen er delt med sprosser i 3 eller 6 ruder. Døre er enten af rammer med flere fyldinger eller helt enkelt bræddedøre. Endelig ligger vinduerne normalt helt fremme, så glasset er næsten sammenfaldende med facadeplanet.

Ved udskiftning af vinduer er det vigtigt, at de oprindelige træk bevares, da snedkerarbejdets bidrag til helheden er følsomt over for selv små ændringer. Nye småsprossede rammer vil med termoglas ofte virke forkerte, hvorfor en løsning med enkeltglas og indvendige forsatsrammer er at foretrække. Mest uheldig er naturligvis udskiftning med helglas i karmen i stedet for sidehængte rammer.

Også udskiftning af yderdøre i parcelhusstil er til stor skade for det ældre hus. Hvis fyldingsdøre ikke kan komme på tale, er plankedøre med en enkel profilering af foretrække.

42

Den arkitektoniske helhed i det nyere, grundmurede hus er ikke mindre afhængig af vinduers og døres udformning.

Ændringer kan dog ske inden for visse grænser. I eksemplet herover kan de 4-rammede vinduer ikke umiddelbart udskiftes med en anden type, f.eks. med helglas, uden at resultatet bliver et påfaldende blindt eller dødt udseende.

En ændring med maling alene af det eksisterende træværk, vil nok forandre udtrykket væsentligt, men ikke virke forringende på helheden, hvis det sker med en traditionelt anvendt farve, for eksempel en mørk blå eller grøn.

Valg af materiale til ydervægge i ny bebyggelse bør følge samme retningslinier som valg af metode til vedligeholdelse eller forbedring af ældre bygninger: Blank mur af sten uden prægning, helst håndstrøgne med skrabebug, eventuelt berappet eller vandskuret og eventuelt kalket hvidt eller i jordfarverne, f.eks. okker eller rødt. Vinduer i murhuller bør være reglen, og større, sammenhængende glaspartier bør undgås.

Landsbyens småbygninger

43

Det er først og fremmest de større bygninger, der præger bybilledet i landsbyen. Men de mange småbygninger, garager, hønsehuse, skure og lignende, er med til at skabe liv og variation.

For småbygninger, der er skjult bag f.eks. beplantning, kan der gives ret frie rammer, mens mere iøjnefaldende bygninger bør tilpasses eksisterende huse og hele landsbyens karakter. Både med hensyn til bygningernes form, placering og materialerne, der kan være murværk ru eller høvlede brædder uden særlig profilering. Som tagmateriale kan benyttes tegl, tagpap og evt. også eternitplader.

44

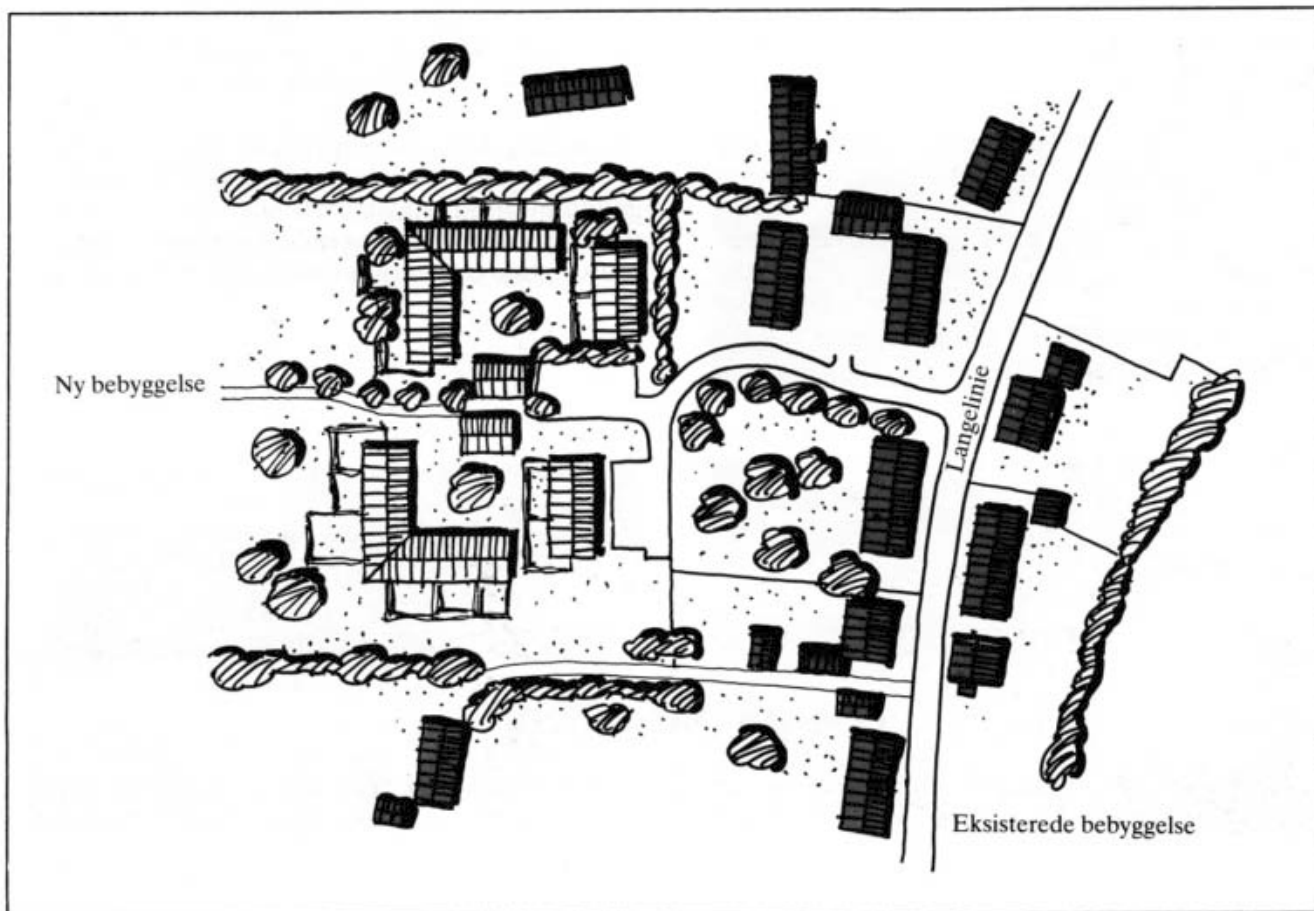

45

46

Indpasning af ny bebyggelse

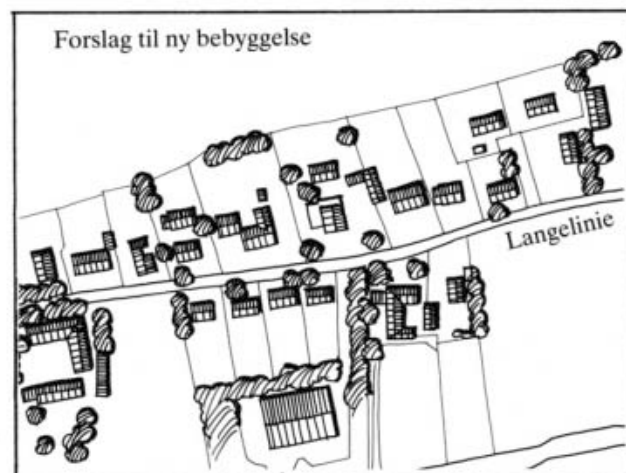
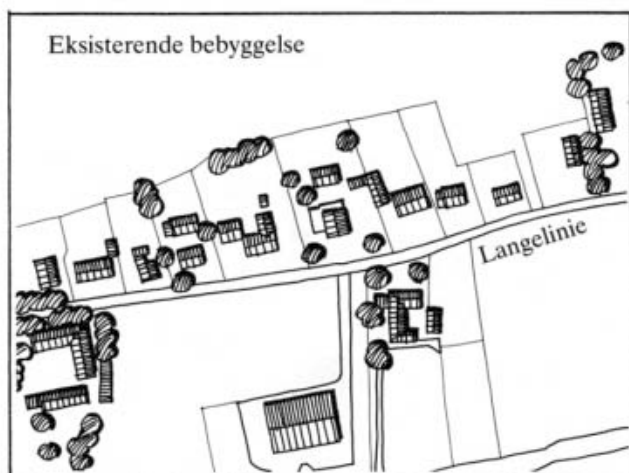
Som omtalt tidligere er det en vigtig del af bevaringsbestræbelserne at indpasse eventuel ny bebyggelse i et eksisterende miljø på en god måde.

Placeringen af nye parceller, og af bebyggelsen på den enkelte grund bør derfor medvirke til at styrke helhedsbilledet i landsbyen.

Som hovedregel gælder, at ny bebyggelse skal bidrage til at samle landsbyen. Det kan f.eks. ske ved »huludfyldning« for at stramme et gadebillede op. Ny bebyggelse kan også medvirke til at gøre afgrænsningen mod det åbne land mere præcis og klar.

Ovenfor ses eksempel på, hvordan ny bebyggelse indpasses i et eksisterende landsbymiljø. Ved udformningen af bebyggelsen er der bl.a. stillet krav om, at bygningernes proportioner skal tilpasses eksisterende bebyggelse, og at bygninger placeres således, at de danner et gårdrum svarende til eksisterende gårde i landsbyen.

Nedenfor er vist eksempel på huludfyldning dels mod en landsbygade dels ud mod det åbne land. Eksemplet er fra lokalplan nr. 335 for landsbyen Borum.

Udstykning af nye parceller

Ved udstykning af nye parceller må der skabes mulighed for, at der rent faktisk kan bygges huse i overensstemmelse med byggetraditionen.

Generelt skal parcellens facadelængde og grunddybde derfor være mindst 25 m.

Indpasning af nye parceller bør ske under hensyn til bevaringsværdige større træer og levende hegn. Det vil være uheldigt, hvis ny bebyggelse på grunden kun er mulig ved rydning af karakterfuld beplantning.

Det kan også være uheldigt at udstykke store landsbyhaver. Huse med store haver foran danner ofte en bevaringsværdig helhed.

Det er dog ikke i alle tilfælde at »huludfyldning« er en god idé. Hvor der findes et kik fra landsbygaden ud mod landskabet, eller hvor der er karakterfuld beplantning inde i landsbyen, er der snarere tale om særligt bevaringsværdige træk.

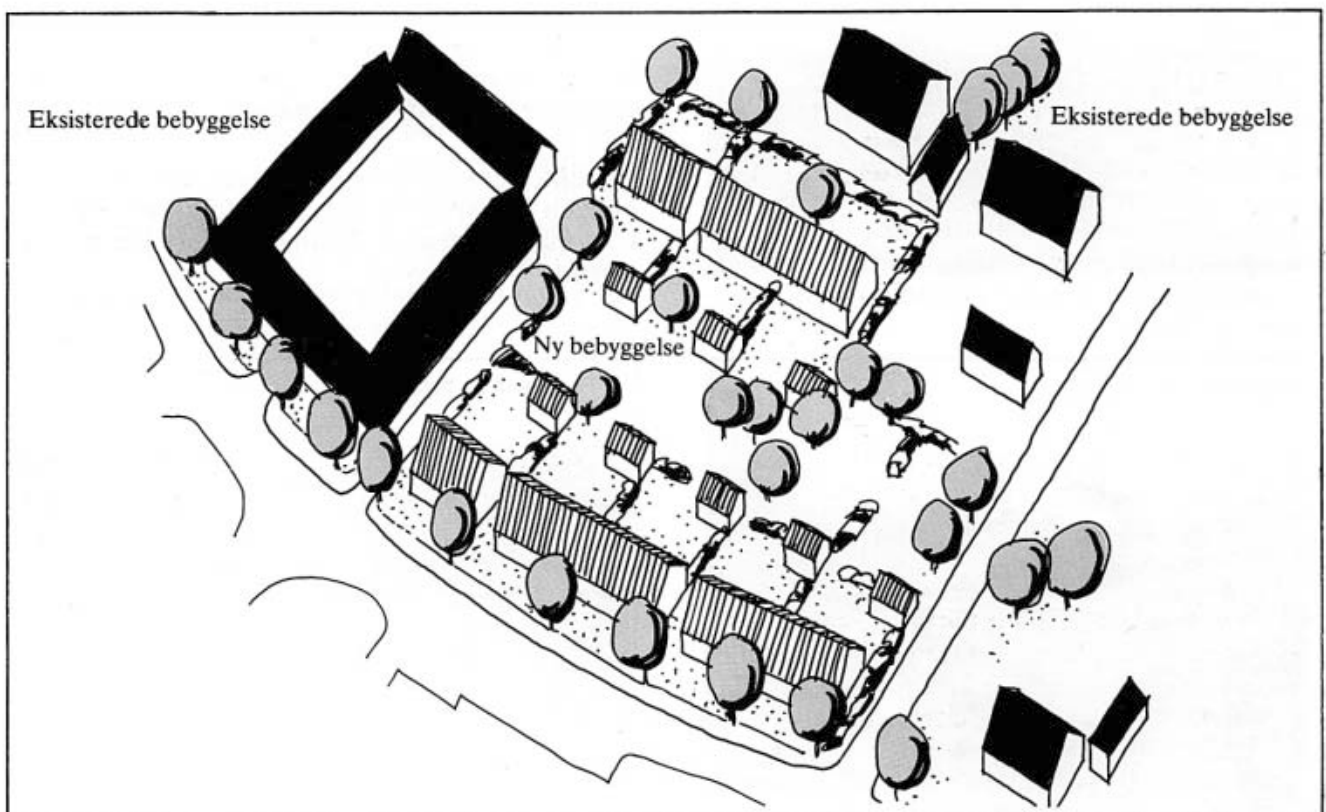
Placering af bebyggelse på parcellen

Opførelse af nye huse bør ske med respekt for landsbyens form og dens afgrænsning.

I nogle landsbyer er det karakteristisk, at husene danner en række. Husene ligger ofte forholdsvis tæt på vejen og med facaden parallelt med vejen. Ny bebyggelse bør placeres således, at huset indføjes i denne række.

I andre tilfælde er det karakteristisk med haver foran huset. Disse haver er med til at gøre netop den landsby speciel. Ny bebyggelse bør derfor placeres på samme måde på grunden.

Nedenfor er vist, hvordan bebyggelse ved sin placering på parcellen indpasses i den eksisterende bebyggelse.

Eksempler på nye landsbyhuse

Her vises en række gode eksempler på nyere huse opført i landsbyer i Århus Kommune.

Eksemplerne viser huse, der umiddelbart forekommer meget forskellige. De enkelte huse har da også bygningslementer, der afviger fra de foretrukne hustyper, som beskrevet på de forudgående sider. Men alt i alt giver de viste eksempler udtryk for, hvordan bevaringshensynet kan tilgodeses.

47

48

49

To hustyper – Længehuset og »Bedre Byggeskik«

I det foregående er beskrevet de vigtigste elementer i de hustyper, der som resultat af en lang udviklingsproces er blevet eet med god byggeskik og med det bevaringsværdige i landsbymiljøerne.

Landsbymiljøet har vist sig at være meget robust over for visse omdannelser, men på den anden side meget sårbart over for andre, f.eks. stærke afvigelser fra denne byggeskik. Det må derfor anbefales, at det ved enhver byggeopgave – nyopførelser såvel som tilbygninger til eller ombygninger af ældre huse – omhyggeligt klarlægges, hvordan forholdet til den omliggende bebyggelse er, og hvilke retningslinier, der kan afledes heraf.

Stort set vil valget af hovedform kunne falde på 1 af 2 typer. Den ene er det traditionelle længehus, den anden er »Bedre Byggeskik«-typen, der omfatter en række varianter, idet typen er udviklet til at kunne indgå i såvel landsby- og stationsbymiljøer som i de senere så udbredte vilkvarterer.

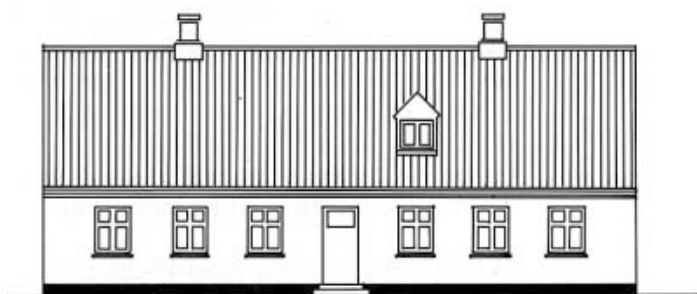
I det følgende er de to typer enkelte bygningslementer opsummeret i hver sin liste, og deres karakteristiske egenskaber er illustreret i et skitseforslag til hver type. Dette kan anvendes som udgangspunkt for en forståelse af typens særlige kvaliteter. Det kan tillige anvendes direkte som grundlag for projektering af ny bebyggelse, fordi der dels er tale om helt afklarede boligformer, dels stilles så stor fleksibilitet til rådighed, at de fleste byggeopgaver i en landsby kan løses inden for deres rammer.

Ligeledes åbner de to typer så rige muligheder for variationer, at der ved bebyggelser med flere boliger, der samtidig opføres i en landsby, kan undgås den uniformitet, som ofte har vist sig mindre heldig i et landsbymiljø.

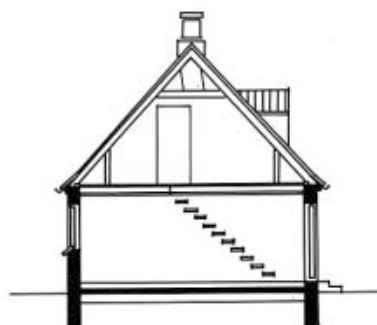
Længehuset

Bygningselementer i den traditionelle længehustype bør overholde nedenstående regler for at være i god overensstemmelse med landsbytradition:

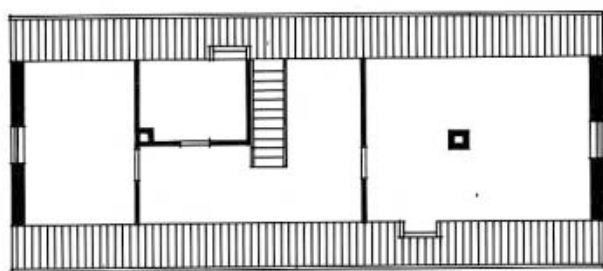
1. **Bebyggelsen, alment:** 1 etage med udnyttelig tagetage.
2. **Husdybden:** Højest 7,2 m.
3. **Husets længde:** Mindst 1,5×husdybden.
4. **Taget:** Symmetrisk sadeltag med 45-50° taghældning og uden trempel.
5. **Facadehøjden:** Ved langsider ikke over 3,0 m.
6. **Tagets form:** Ikke afvalmning, dog evt. halvvalm i særlige tilfælde.
7. **Udhæng:** Normalt ikke. Ved langsider maks. 30 cm inkl. evt. tagrende, ved gavle maks. 20 cm. Ved grundmurede huse muret gesims. Sternbrædder kun vandrette.
8. **Gavle:** Gavlflader ikke mere fremspring i overetagen end en bræddetykkelse. Ikke gavlaltaner.
9. **Kviste:** Maks. bredde 1,5 m, kun 1 kvist i hver tagflade, ved længere stuehuse evt. 2.
10. **Vindues og døråbninger:** I princippet som murhuller og maks. 1,2 m brede.
11. **Vinduer:** Opdeling, så bredden af rammer med glas ikke overstiger 0,6 m.
12. **Tagmaterialer:** Tagsten af tegl eller cement, tagpaplistedækning eller skifer/bølgeplader, alle i jordfarverne, evt. pandeplader, strå.
13. **Skorstene:** Af murværk, blankt eller pudset. Placeres i rygningen.
14. **Ydervægge:** Murværk af tegl med skrabeuge, evt. vandskuret og/eller malet eller kalket i jordfarverne eller hvidt.
15. **Gavltrekanter:** Evt. bræddebeklædning, normalt mur.
16. **Udvendigt træværk:** Evt. behandling: farveløs, i jordfarverne eller hvidt.
17. **Mindre bygningsdele:** F.eks. døre og vinduer: også andre farver.
18. **Farver m.v., alment:** Ikke meget kraftige eller fluorescerende kulører og ikke stærkt lysreflekterende materialer eller farver.
19. **Mindre udhuse, garager, carporte og lign.:** Kun som ovenstående pkt. 12-18. Ydervægge evt. med bræddebeklædning.

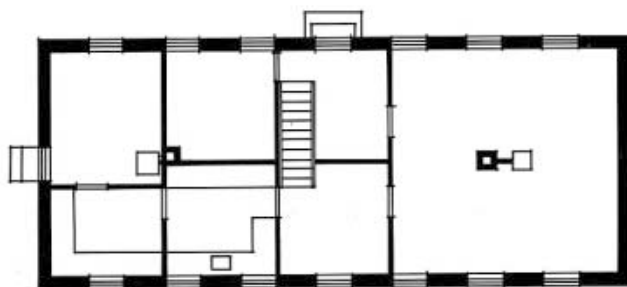
Facade

Snit

Loftsplan

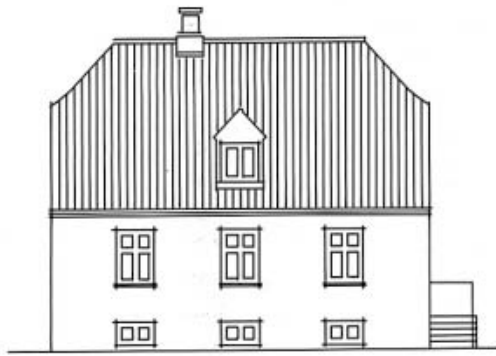
Stueplan

1:200

Bedre Byggeskik

Bygningselementer i landsbyhuse opført i »Bedre Byggeskik«-traditionen bør overholde nedenstående regler for at være i god overensstemmelse med denne byggeskik:

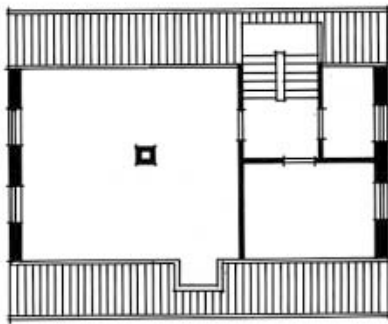
- 1. Bebyggelsen, alment:** 1 etage med udnyttelig tagetage, kælder, evt. høj kælder. Til hovedformen kan føjes mindre tilbygninger som tværfløje, frontispice i 2 etager, gavlkviste, karnapper og lignende.
- 2. Husdybde og længde:** Grundformen er et længehus, men bredere, nærmest kvadratisk. Ikke vinkelhus.
- 3. Taget:** Symmetrisk sadeltag med 45-50° taghældning. Evt. trempel.
- 4. Tagets form:** Helgavle, evt. halvvalm.
- 5. Udhæng:** Normalt ikke. Ved langsider maks. 30 cm inkl. evt. tagrender, ved gavle maks. 20 cm. Normalt muret gesims. Evt. sternbrædder, kun vandrette.
- 6. Gavle:** Gavlflader ikke mere fremspring i overetagen end en bræddetykkelse. Ikke gavlaltaner.
- 7. Kviste:** Maks. bredde 1,5 m, kun 1 kvist i hver tagfalde. Større kvistformer, se dog pkt. 1.
- 8. Vindues- og døråbninger:** I princippet som murhuller og maks. 1,2 m brede.
- 9. Vinduer:** Opdeling, så bredden af rammer med glas ikke overstiger 0,6 m.
- 10. Tagmaterialer:** Tagsten af tegl eller cement, skifer/bølgeplader, alle i jordfarverne, evt. strå.
- 11. Skorstene:** Af murværk, blankt eller pudset. Placeres i rygningen.
- 12. Ydervægge:** Murværk af tegl med skrabefuge, evt. vandskuret og/eller malet eller kalket i jordfarverne eller hvidt.
- 13. Gavltrekanter:** Murværk.
- 14. Udvendigt træværk:** Eventuel behandling: farveløs, i jordfarverne eller hvidt.
- 15. Mindre bygningsdele:** F.eks. døre og vinduer: også andre farver.
- 16. Farver m.v., alment:** Ikke meget kraftige eller fluorescerende kulører og ikke stærkt lysreflekterende materialer eller farver.
- 17. Mindre udhuse, garager, carporte og lign:** Kun som ovenstående pkt. 10-16. Ydervægge evt. med bræddebeklædning.

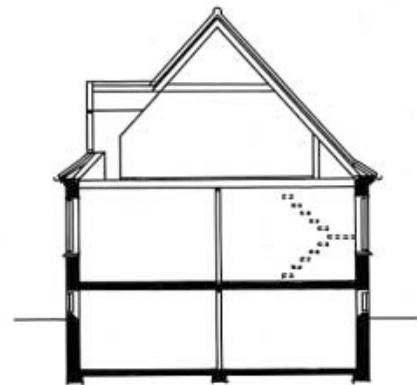
Facade

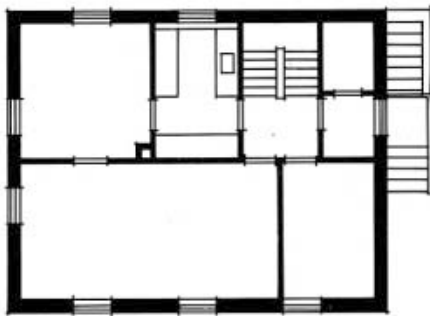
Gavl

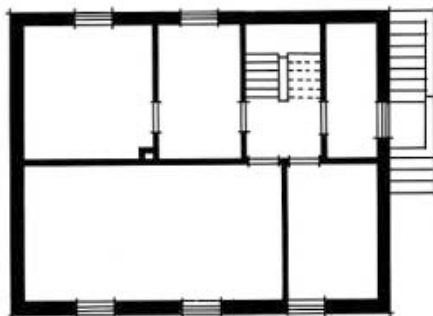
1. sals plan

Snit

Stueplan

Kælderplan

1:200

Bepplantningsliste

Anbefalet plantevalg i overensstemmelse med landsbytraditionen:

1. Fritstående træer:	Store: ahorn, spidsløn, ask, lind, hestekastanje, bøg, eg, poppel, naur, fuglekirsebær. (Elm skal indtil videre undgås p.g.a. elmesygen).
Mellemstore: seljerøn, alm. røn, skyggemorel, tjørn, pil.
2. Træer langs veje og stier:	Ahorn, spidsløn, ask, lind, seljerøn, poppel.
3. Træer i skel og træer i samlede bevoksninger:	Ahorn, spidsløn, ask, bøg, naur, seljerøn, alm. røn, poppel, fuglekirsebær, hvidtjørn.
4. Levende hegn i skel:	Hvidtjørn, mirabelle, pil, røn, hassel, lind, syren, vild pære, vild æble, æblerose, hunderose.
5. Klippede hække:	Hvidtjørn, naur, bøg.
6. Træer i haver:	Lind, hestekastanje, bøg, valnød, diverse frugttræer.
7. Urter i haven:	Stauder, roser, grøntsager.

Materialeliste – terrænanlæg

Anbefalet materialevalg i overensstemmelse med landsbytraditionen:

1. Afgrænsning:	Gærder m.v.: jordvolde m. græs, store marksten, ris af pil, hassel.
Hegn: levende hegn og hække (se ovenfor), markhegn.
2. Belægninger:	Gårdspladser og indkørsler: pigsten, grus/stenmel
Stier, veje: grus, asfalt.

Landsbyen er ofte markeret i landskabet af bevoksning med store træer.

50

Langs huset er forarealet tilplantet med lave stauder. Overfor ses et raftehegn som afgrænsning til en have. Længere nede af vejen er der hvidmalede pullerter. Ind imellem er der plantet hække.

51

En kampestensmur bevokset med vedbend er her brugt som afgrænsning for en grusplads. Der er et godt samspil med kirkeomgivelserne. Bemærk også elmetræerne i forhaven overfor.

52

Den oprindelige pigstensbelægning er der stadig på denne gårdsplads.

53

Erhverv i landsbyen

54

Blanding af bolig og erhverv

Landsbyerne har til stadighed været blandede områder. Der har været en nær sammenhæng mellem landbruget og boligen for landbofamilien, som også for de andre traditionelle erhverv, der har fungeret som landbrugsservice.

Landbrugets bygninger, ligesom f.eks. smedens og karetmagerens værksteder blev bygget inden for byggetraditionens rammer. Selv om der er sket store forandringer med de traditionelle landsbyerhverv, udgør især de ældre landbrugsbygninger i dag vigtige led i landsbyens helhedsbillede. Det gælder for en række af landsbyerne i Århus Kommune. I andre af landsbyerne er landbruget og dets bygninger næsten helt forsvundet.

Landbrugets bygninger

Det er vigtigt for landsbyernes liv at fastholde flest mulige af de tilbageværende landbrugsbedrifter. Det indebærer, at landbruget bygningsmæssigt og på anden måde ikke hindres i fremover at omstille sig til nye driftsformer.

Moderne landbrug stiller ofte krav til driften, der ikke kan opfyldes af den traditionelle gårdbebyggelse. Der kan være interesse i mere omfattende ombygninger og nybyggeri. Eller må-

ske udflytning af bedriften, hvis omgivelserne i landsbyen er for snævre.

Man skal være opmærksom på, at lovgivningen er udformet under særlig hensyntagen til jordbrugerhvervenes drift. Det betyder at landbruget har friere rammer, også med hensyn til, hvad der kan bestemmes ved lokalplanlægning for landsbyer.

Bevaringen af traditionelle gårdbebyggelser handler således ofte om afvejning af modsatrettede hensyn.

I de konkrete tilfælde må det derfor vurderes, om der skal stilles krav til bebyggelsens ydre udformning. Det kan være berettiget, hvis gårdbebyggelsen udgør en vigtig del af et bevaringsværdigt landsbymiljø.

I tilfælde, hvor landbrugsbygningerne f.eks. ligger skjult bag beplantning eller anden bebyggelse, eller ikke antaster landsbyens ydre afgrænsning, bør der som hovedregel være videre rammer for bebyggelsens udformning og udseende.

De overflødiggjorte driftsbygninger

Landbrugets ændrede driftsformer har medført tomme og overflødige bygninger. Oftest vil det være meget uheldigt hvis bygninger, der er vær-

difulde for landsbymiljøet, forfalder og måske nedrives, og der ikke kommer nye i stedet.

Lovgivningen har gjort det muligt, at landbrugsbygninger kan anvendes til andre former for erhverv.

Oftest ser man en mindre virksomhed rykke ind i driftbygningerne, og stuehuset anvendes som beboelse for indehaveren. Det er en positiv udvikling og i tråd med den traditionelle blanding af bolig og erhverv.

Etableringen af en virksomhed kræver i nogle tilfælde tilladelse. D.v.s. det skal vurderes, om virksomheden lader sig indpasse i landsbymiljøet, og om den eventuelt vil give ulemper og miljøproblemer for omgivelserne.

De virksomheder, der kan indrettes i ledige bygninger, er f.eks. mindre håndværks-, lager- og industrivirksomheder og liberale erhverv.

Som hovedregel skal virksomheden alene indrettes inden for den eksisterende gårdbebyggelses rammer. Fremtidige udvidelsesbehov bør derfor afklares inden etableringen, da virksomhedens ekspansion ikke bør føre til ny bebyggelse, der er uden sammenhæng med det bestående miljø.

Virksomheder med behov for store vinduer i facade eller tag, iøjnefaldende skiltning og belysning eller store udendørs oplags- eller parkeringspladser bør ikke flytte ind i de ledige landbrugsbygninger.

Håndværk, industri og handel

Landsbyers erhverv er typisk lokal service eller småindustri- eller lagervirksomheder. Almindeligvis i form af bolig med tilknyttet værkstedsbygning. Kun i enkelte landsbyer er de lokale butikker tilbage.

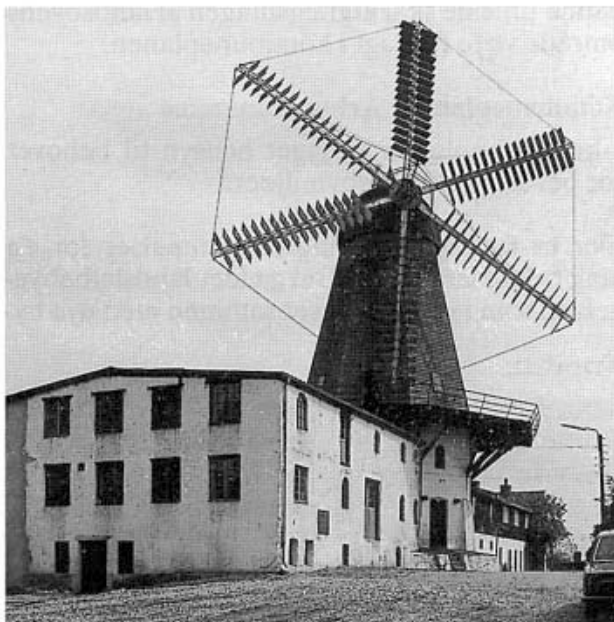
Af hensyn til de lokale beskæftigelsesmuligheder, og på anden måde for landsbyernes liv, bør de små virksomheder fortsat kunne fungere i landsbyen.

Ved etablering af nye virksomheder og udvidelse af eksisterende virksomheder må nøje vurderes, om landsbymiljøet præges på uheldig måde. De forhold, der typisk må vurderes er bygningernes omfang og udformning, tilkørselsforhold, eventuelle miljø- og nabogener, skiltning, muligheder for udendørs oplag, parkering m.v.

Virksomheder, der har eller kan forventes at få større udvidelsesbehov, vil som hovedregel blive henvist til erhvervsområder i byzone.

55

56

57

Planer og love

Regionplanen for Århus Amt

I planen fra november 1987 forudsættes, at kommunerne i planlægningen tager hensyn til bevaringsværdige landsbymiljøer. Planen indeholder bl.a. bestemmelser om følgende:

Ny bebyggelse skal normalt ske som »huludfyldning« inden for landsbyens grænser. Dog kan der i en kommuneplan udpeges mindre arealer for nyt byggeri.

I den enkelte landsby i landzone må der maksimalt opføres 10 boliger over 4 år.

Administrationen af zonen i landzonebyerne kan overføres til kommunen, når det sker på grundlag af en vedtaget kommuneplan. I sådanne tilfælde skal afgrænsningen af landsbyens område være fastlagt i kommuneplanen.

Kommuneplan for Århus Kommune

I kommuneplanen er taget hensyn til behovet for bevaring af landsbymiljøer.

Der er fastlagt bevaringsbestemmelser for en lang række landsbyer. Det gælder landsbybebyggelser, som i dag er vokset sammen med nye by-

områder (»storlandsbyer«), og det gælder landsbyer i landzone (»kernelandsbyer«). For alle disse landsbyer er administrationen af zonen overført til kommunen.

Bevaringsbestrebelse bør dog omfatte samtlige landsbyer.

Det er hensigten at fastholde landzonebyerne i landzone. Det vil sige, at der kun åbnes mulighed for en begrænset tilvækst.

Lokalplanlægning

For at sikre bevaringsinteresserne i landsbyerne, kan det være nødvendigt at udarbejde lokalplan.

Lokalplanen er den eneste plantype i den kommunale planlægning til sikring af bevaringsværdige bygninger og bymiljøer.

Århus Kommune har gennemført lokalplaner fra en række landsbyer. F.eks. Spørring, Lisbjerg, Borum, Kasted og Ormslev. Der er især behov for lokalplanlægning, hvor der er mulighed for opførelse af nye bebyggelser, eller hvor bevaringsinteressen er særlig stærk.

By- og landzonenloven (zonenloven)

Langt de fleste landsbyer i Århus Kommune er beliggende i landzone. For disse landsbyer gælder zonenloven – også selv om der foreligger en lokalplan for landsbyen.

Hovedformålene med zonenloven er at forhindre tilfældig bebyggelse i landzonen og at tilgodese jordbrugserhvervene.

Efter loven kræves der en såkaldt zonetilladelse til enhver udstykning, nybyggeri og som hovedregel ved ændret anvendelse.

Byggeri, der er nødvendigt for driften af jordbrugserhvervene, kræver ikke zonetilladelse. Herudover er der lempelige regler for at udnytte ledige landbrugsbygninger til andre erhverv.

Kommunen behandler ansøgninger i landzone-landsbyer, der er afgrænset i kommuneplanen. Amtet behandler øvrige ansøgninger.

Ansøgninger om zonetilladelse bør altid sendes til kommunen, der under alle omstændigheder skal inddrages i sagen.

Der er pligt til at behandle ansøgninger i overensstemmelse med kommuneplanen – det vil bl.a. sige på grundlag af de bevaringshensyn, der er fastlagt i kommuneplanens rammebestemmelser.

I praksis betyder det, at en eventuel zonetilladelse kun gives på vilkår, der sikrer en tilpasning til det omgivende miljø. Der kan f.eks. – afhængig af den konkrete situation – være tale om vilkår som krav til nybyggeris placering og udformning, beplantnings- og hegnforhold samt forbud mod udendørs oplag.

Andre love

En række andre love kan have særlig betydning for landsbyerne og bevaringsarbejdet:

Bygningsfredningsloven indeholder bestemmelser om bevaring af særligt værdifulde bygninger.

Naturfredningsloven har til formål at beskytte værdifulde landskaber, naturelementer, plantninger, fortidsminder m.v.

Lovgivning for kirker sigter bl.a. på vedligeholdelse af kirker og kirkegårde samt sikring af kirkernes umiddelbare omgivelser. I mange tilfælde er der gennemført såkaldte »kirkeomgivelserfredninger« ved frivillige overenskomster.

Landbrugslovgivningen, der bl.a. har til formål at sikre en forsvarlig udnyttelse af landbrugsjorden.

Miljøloven regulerer bl.a. forholdet mellem erhverv (herunder landbruget) og nabobebyggelsen.

De nævnte love – og andre love i særlige tilfælde – kan have stor indflydelse på behandling af enkeltstager i landsbyerne.

Endelig kan nævnes den planlægning og de aktiviteter, som sker i de enkelte kommunale forvaltninger. Det kan være vejplanlægningen, varmeplan, kloak- og spildevandsplan o.s.v.

Hvis man går med tanker om udstykning, nybyggeri eller nyindretning vil det altid være en god ide at henvende sig til kommunen. Helst på et meget tidligt tidspunkt. Med så mange love og planer er det vigtigt at få afklaret, hvad der skal tages i betragtning.

Litteratur

Er man interesseret i at læse mere om bevaring af landsbyer, bymiljøer og huse, kan følgende bøger, vejledninger og publikationer anbefales.

1. **Den danske landsby**
Axel Steensberg, Forums Fagbibliotek, 1973.
2. **Den bevaringsværdige bolig på land og i by**
Fredningsstyrelsen.
3. **Landhuset, gode råd om vedligeholdelse og istandsættelse**
Curt von Jessen m.fl., Gyldendal 1975.
4. **Om byggeskik og vedligeholdelse**
Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen.
(Information om bygningsbevaring, Planstyrelsen)
5. **Vejledning vedrørende oplægning af tegltage**
Murerfagets byggeblade, nr. 33 – marts 1987.
6. **Vinduer, tradition, vedligeholdelse og forbedring**
Det særlige Bygningssyn. Fredningsstyrelsen 1977.
7. **Landsforeningen Bedre Byggeskiks publikationer**
(Fås på biblioteket).
8. **Landsbymiljø i Århus Kommune**
(3 bind) Geografisk Institut, 1974.
9. **Lokalplanlægning i landsbyer**
Landsbykommissionen 1981. Ib Andersen & E. Juul Møller.
10. **Bevaringsplanlægning**
Planstyrelsen 1979. Kommuneplanorientering nr. 1.
11. **Bevarende lokalplaner**
Planstyrelsen 1979. Vejledning i kommuneplanlægning nr. 4.
12. **Andebølle. Historien om en landsby**
Byplanlaboratoriums skriftserie nr. 17, 1977.
E. Juul Møller.
13. **Længeboligen**
Jørn Ørum-Nielsen.
Kunstakademiets forlag,
Arkitektskolen, Arkitektens forlag, 1988.
14. **Danmarks Natur**
Bind 9. Det ubebyggede land
Redaktion: Lektor Dr.Phil. Arne Nørrevang og Redaktør Jørgen Lundø
Politikens forlag, 1981.
15. **Parkpolitik i sogn og købstad**
C. Th. Sørensen
Christian Ejlers Forlag, Kbh. 1978.
16. **Have, hus og landskab**
Redigeret af J. Sander Nielsen
Det Kgl. Landhusholdningsselskab
Landhusholdningsselskabets Forlag,
Kbh. 1971.
17. **Tidsskriftet Haven**
84. årg. nr 3, marts 1984.
»Landsbyhaven« af landskabsarkitekt,
Lisbeth Hvid.

Ordliste

Bebyggelses- historiske perioder

Ældre traditionalisme (frem til ca. 1800). Bindingsværksbygninger med gennemstukne bjælkehoveder. Kraftigt tømmer. Syld af marksten. Tavl med lerklining eller soltørrede lersten. Stråtekning.

Yngre traditionalisme (ca. 1800 til slutningen af århundredet). Bindingsværksbygninger med overkæmmede bjælker. Spinkelt tømmer. Fundament af tilhuggede marksten, der ofte er sammenmurede. Tavl med brændte teglsten. Grundmurede bygninger med stærkt præg fra bindingsværkshusenes stramme fagopdeling. Stråtekning.

Ældre historicisme (ca. 1850-1920). Grundmurede bygninger af standardiserede teglsten. Traditionel fagopdeling. Dekorering af murværket ved anvendelse af formsten, cementornamentik og blændinger. I udlængerne udbredt anvendelse af kløvet kamp eller kvadre. Stråtekningen afløses af cementtagsten, tagpap og skifer, og samtidig med at valmgavlene forsvinder, får tagene udhæng.

Yngre historicisme (ca. 1910-1930). Bygningernes grundplan ændres fra de traditionelle længebygninger. Beboelseshusene får næsten kvadratisk grundplan ofte med kælder og udnyttet tage. Træk fra de klassiske stilperioder og byggetraditioner præger bygningsudformningen. Vingetagsten af tegl fortrænger efterhånden cementtagstenene. På udlænger og lignende anvendes pandeplader.

Bindbjælke

Se bindingsværk.

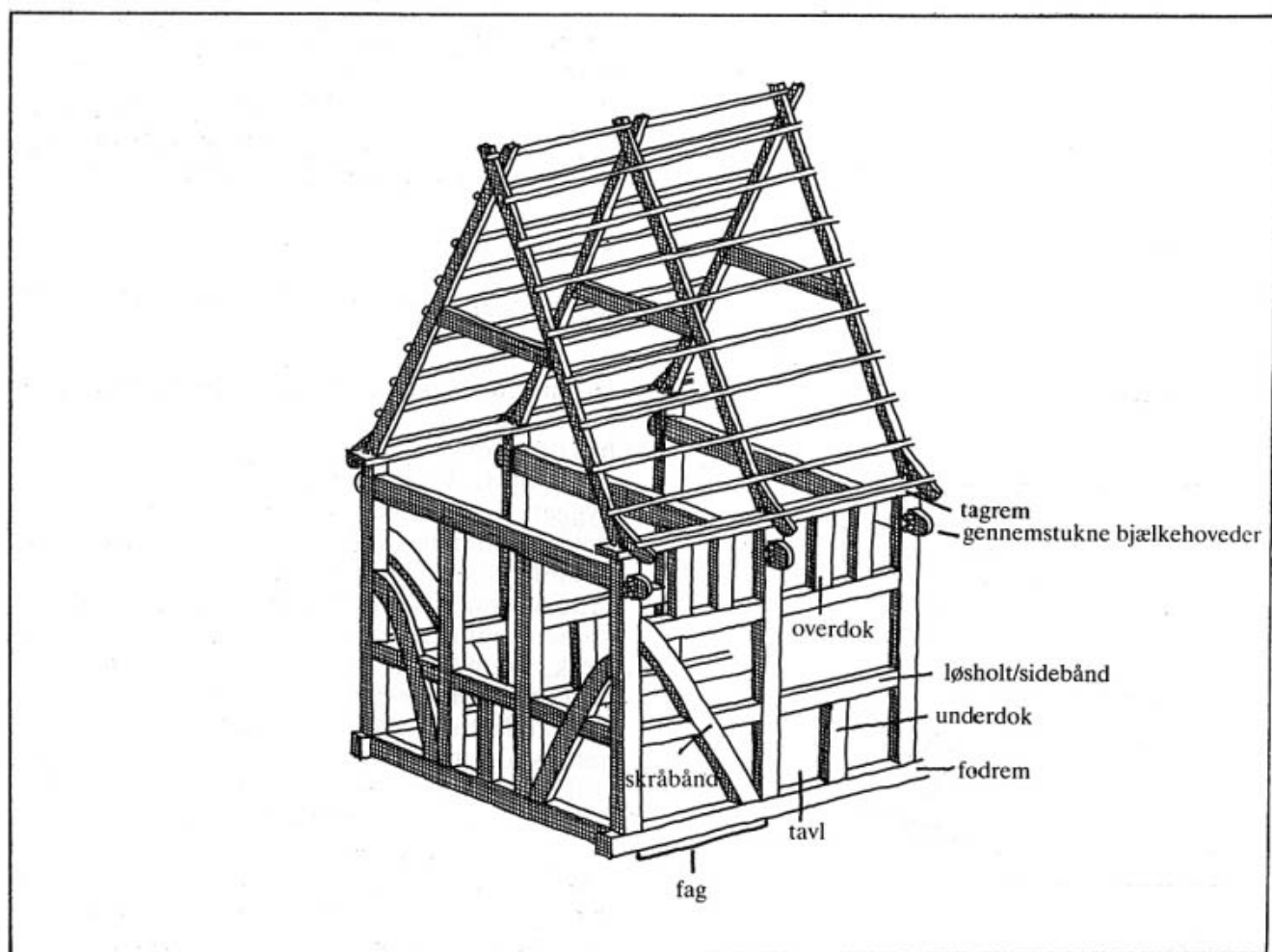
Bindt

Se bindingsværk.

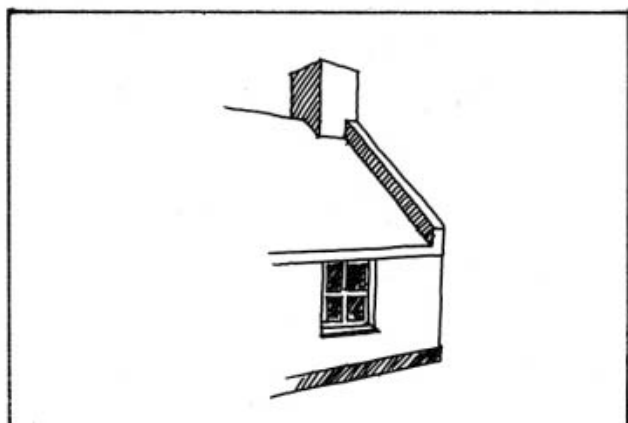
Bindingsværk

Bygningskonstruktion bestående af en bærende tømmerkonstruktion. I det traditionalistiske hus er bindingsværket opbygget af *fag*. Antallet af fag bestemte husets længde. Hvert fag er opbygget med et sæt spær og ydervægsstolper, holdt sammen af en *bindbjælke*, og disse såkaldte *bindt* blev bundet sammen i husets længderetning af *løsholter* eller *sidebånd*, og mellemrummene udfyldt af *tavl*, f.eks. af murværk. Frem til ca. 1800 anvendtes en konstruktion med *gennemstukne bjælkehoveder*, d.v.s. at det vandrette bjælkelag er samlet med ydervæggene ved, at en lang tap i bjælkeenhederne er stukket gennem vægstolperne et stykke under disses overende. Samlingerne er oftest låst med en eller to udvendige træagler. Konstruktionen medførte almindeligvis lavloftede rum. Loftsrummet, som dannes af vægstolpernes ende over lofts bjælkerne, betegnes *styrtrummet*. Ef-

ter 1800 bliver den almindelige konstruktionsform *overkæmning af loftsbjælkerne*. Bjælkerne er her placeret oven på ydervæggens øverste, vandrette tømmer (*tagremmen*), som hviler oven på vægstolperne i væggenes længderetning. En udstemning i bjælkens underside låser bjælke og rem sammen. Flere variationer af disse to konstruktionsprincipper forekommer. Som fundament anvendes i de ældste bygninger ubehandlede marksten udlagt direkte på jorden (*sylde*). Senere sættes fundamentet af tilhuggede og eventuelt sammenmurede kampesten, ofte rettet af på oversiden med et par skifter muret med teglsten. På fundamentet hviler det nederste, vandrette tømmer (*fodrem*), hvori væggens stolper er indtappet. Øverst forbindes stolperne af en *tagrem*. Vandret mellem stolperne er indsat *løsholter*, som regel placeret lige under vindueshøjde, og mellem disse og remmene henholdsvis *overdokter* og *underdokter*. Til afstivning af bygningen indsættes nær hjørnerne *skråbånd*. Almindeligvis er tagets spær placeret over vægstolperne, fastgjort til disse eller tagremmen. Vægpartiet mellem to stolper udgør et *fag*. Kalkning af tavlene havde tidligere til formål at beskytte lerklining eller lerstenene mod udvaskning af slagregn. Overkalkning af tømmeret har været almindeligt i flere kystnære landsbyer i den sydlige del af Århus Kommune.

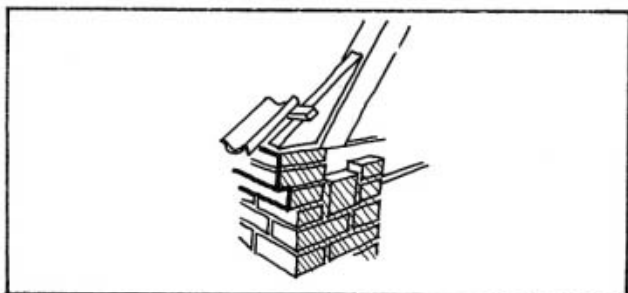
Blank mur	Teglstensmur, hvor stenen står uden overfladebehandling.
Blænding (Blændingsornamentik)	Murfelt, der ligger tilbagetrukket fra facadeplanet. Anvendes både som dekorativt element og af materialeøkonomiske grunde. Udføres som dekoration i mange former, ofte med pudset bund.
Bungalow	En-etages hus med lavt pyramideformet tag og tilnærmelsesvis kvadratisk grundplan. Ofte er bungalows forsynet med hjørnevinduer.
Brystning	Lavt muret parti, f.eks. under vinduer eller værn på balkon.
Fag	Antallet af fag angiver husets længde. Et fag i et bindingsværkshus er afstanden fra stolpe til stolpe. I grundmurede huse tæller man fagenes antal som mellemrummet mellem loftsbjælkerne. Se i øvrigt bindingsværk.
Fladbuestik	Stik over muråbning med form som en flad bue, i modsætning til rundbuestik eller kurvehanksbue.
Forstuekvist	Se kvist
Forte (gadejord)	Fælles jord omfattende den fælles jord i landsbyen, forteplads ofte med gadekær og /eller fælles brønd samt fædrift, stier og de veje der førte ud fra byen. Ordet forte har overlevet i betegnelsen »fortov« for stierne langs husene.
Frontispice	Gavl eller gavlagtig prydelse på facade, f.eks. over vindue eller dør (oftest hoveddøren), også som en kvistagtig forhøjelse af ydermuren.
Frontkvist	Se kvist
Fylding	Det udfyldende træ mellem rammerne på f.eks. dør eller panel.
Gavlkam	Den murede gavls fortsættelse op over tagfladen.

Gavlkvist

Se kvist

Gesims

Grundmur

Halvvalm

Helgavl

Heltag

Heltagskvist

Helvalm

Historicisme

Jordfarver

Profileret vandret fremspring på mur, hovedgesims-overgang fra mur til tag.

Murværk, der er opført af mursten eller anden form for sten, brændt eller natursten.

Se valmtag.

Gavlmur, der er ført lodret op til tagryggen.

Tag bestående af to tagflader, der fra tagryggen har fald til hver sin side. Heltag kaldes også for sadeltag.

Se kvist.

Se valmtag.

Se bebyggelsehistoriske perioder.

Traditionelle farvestoffer til bygninger fremstillet af en række forskellige jern-, svovl- og manganilte fra lejer i Frankrig, Italien og Cypern. Fra naturens side var de endeligt nedbrudte, derfor deres bestandighed.

De benævnes:

Okker:	gul
Italiensk rød:	brunrød
Engelsk rød:	rødbrun
Terra di Sienna:	rødbrun
Dodenkop:	violet
Umbra:	brun og grøn
Kønrøg:	sort

Heraf kan fremstilles en masse nuancer, som en blanding af disse og med hvid eller sort. De fleste fremstilles i dag syntetisk med navne som gul-, rød- og sortjernoxyd. Okker, terra di Sienna og umbra fås endnu som naturlige farvestoffer.

Kamtakket gavl

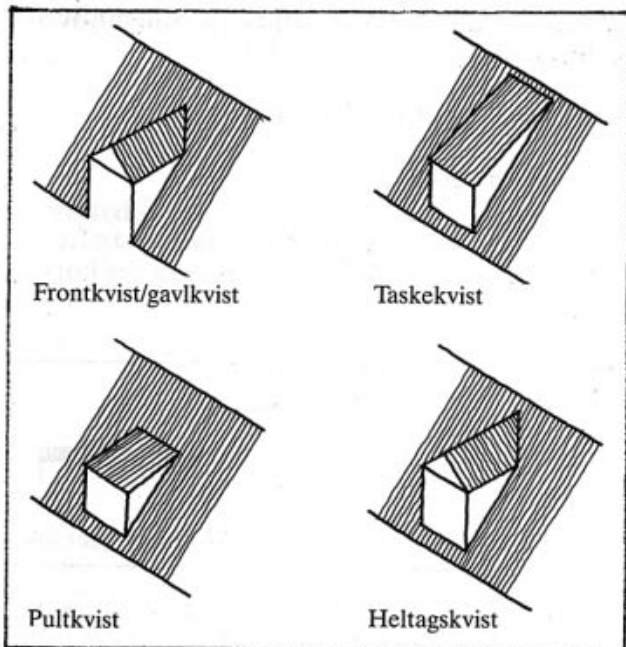
Retvinklede aftrapninger på en kamgavl. Meget anvendt som pryde på bygninger fra senromansk tid, gotik og renaissance samt på ny i anden halvdel af forrige århundrede.

Kragtræer

Udkløvede stykker af egetræ, der foroven er pløkket sammen to og to. Lægges over rygningen på stråtage for at holde denne på plads.

Kvist

Frontkvist har front i facadeplanet og har halvtag.

Gavkvist har front i facadeplanet og sadeltag. Er gavkvisten placeret over hoveddøren, kaldes den *forstuekvist*.

Tagkvist har sadeltag. Front i tagfladen.

Tagskægskvist sidder nederst i taget. Anvendes i forbindelse med stråtage.

Taskekvist har halvtag, som udgår fra husets tagryg. Front i tagfladen.

Pultkvist har halvtag, som udgår fra tagfladen. Front i tagfladen.

Heltagskvist er en kvist med heltag.

Lodpost

Lodretstående post i et vindue, hvor den normalt danner anslag for rammerne.

Lysning

Dør- eller vindueshul.

Løsholt

Se bindingsværk.

Matrikel

Officiel fortegnelse over jordejendomme med angivelse af deres skattetakst; hver ejendom betegnes med et nummer.

Murkrone

Den øverste del af en bygningsmur.

Mønstermurværk

Mønstre på facade udformet med mursten.

Overkæmning

Se bindingsværk.

Pilaster

Flad, rektantet pille på mur eller væg. Den har base og kapitæl og kan tjene som støtte. For det meste er pilaster rent dekorativ.

Profil

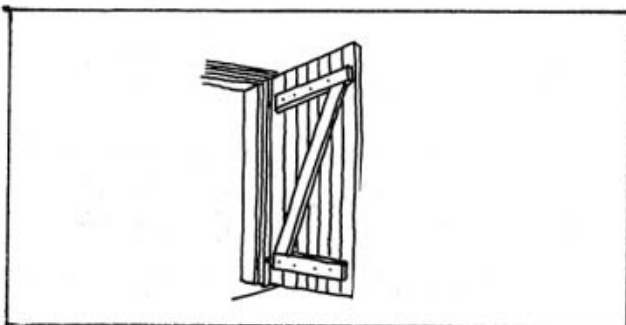
Med profilhøvl høvles profiler – langsgående riller eller stave – i snedkerarbejde. Profiler forekommer også i andre materialer, f.eks. sten, tegl og stuk.

Pultkvist

Se kvist.

Revledør

Dør af sammenpløjede brædder, på den ene side afstivet af brædderevler.

Sadeltag

Heltag, som ved enderne afsluttes af lodrette gavle.

Skifte

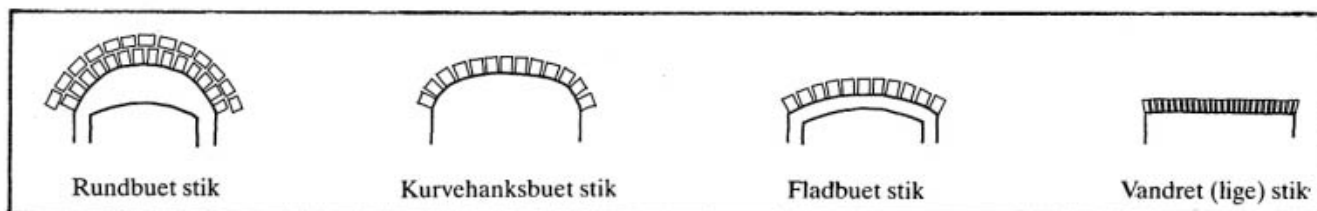
Betegnelse for et vandret murstenslag.

Sidebånd

Se bindingsværk.

Stik

Aflastningsskifte over en muråbning. Kan f.eks. være lige, fladbuet eller formet som en kurvehank.

Sålbænk

Lille fremspring fra muren under et vindues underkarm. Tjener til at lede vandet ud fra muren. Sålbænke forekommer af varierende materialer.

Tagkvist

Se kvist.

Tagrem

Det vandrette tømmerstykke, som ligger øverst på ydermuren.

Tagskægskvist

Se kvist.

Taskekvist

Se kvist.

Tavl

Se bindingsværk.

Traditionalisme

Se bebyggelseshistoriske perioder.

Trempel

Tømmerkonstruktion, der forhøjer ydervæggene i forhold til loftsbjælkerne. Herved bliver facaden højere, og der skabes plads i loftsrummet.

Tværpost

Vandret liggende post i et vindue, hvor den danner anslag for over- og underrammer.

Udkragning

Vandret murstensskifte eller pudset profileret gesims, der springer frem foran den underliggende murflade.

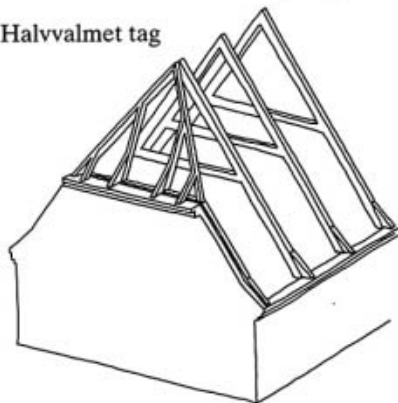
Valmtag

Et tag, der har skrå flader også over gavlene, se tegning.

Heltag

Halvvalmet tag

Helvalmet tag

Vandskuring

Tyndt pudslag, hvorigennem stenene kan ses.

Fremgangsmåden er følgende: Mørtlen kastes på med en ske og trækkes straks efter af igen med skeen. Derefter skures med en mursten.

Vindskede

De to skrå, kantstillede brædder, der i gavlen er sømmet på yderkanterne af et tagudhæng for at beskytte mod vind og regn.

Ører

Afslutning af gesims på gavl, hvor gesimsbåndet drejes fra taglinien og et lille stykke ind på murfladen.

Billedliste

Hvor ikke andet er nævnt, er billederne fra Geografisk Institut, Århus Universitet ved fotograferne Jens Keldsen og T.P. Jensen, 1974-76.

1. Brønd fra landsbyen Todderup. Foto: Forhistorisk Museum Moesgård.
2. Kolt landsby set fra øst.
3. Synnerup, Synnedrupvej 178.
4. Fastrup set øst fr Klemivej.
5. Fulden, Fuldenvej 40. Fulden Mølle.
6. Kankbølle.
7. Lemming, Lemmingvej 107.
8. Lemming, Fuglekærvej 1, Lemminggård.
9. Kasted, Kasted Byvej.
10. Kvottrup, Brushøjvej 20, Kvottrupgård.
11. Skibby, Skibbyvej 59 og 67.
12. Mårslet, Tandervej.
13. Lyngby, Lyngbygårdsvej.
14. Borum, Borum Byvej.
15. Bredstrup landsby.
Foto: Århus Kommune 1990.
16. Brabrand Sø.
Foto: Århus Kommune 1990.
17. Harlev, Harlev Kirkevej.
18. Hørret. Foto: Århus Kommune 1990.
19. Hårup. Foto: Århus Kommune 1990.
20. Egå, Eghøjvej 10.
21. Mallings, Bredgade 31.
22. Testrup, Testrupvej 117.
23. Borum, Bysvinget 23.
24. Lillering, Storringsvej 14, 12, 10.
25. Lemming, Lemmingvej 118.
26. Framlev, Snåstrupvej 1.
27. Mallings, Bredgade 67.
28. Fulden, Fuldenvej 69.
Foto: Århus Kommune 1990.
29. Bjøstrup, Bjøstrupvej 29, Hvidmosegård.
30. Borum, Langelinie 62.
31. Lisbjerg - Terp, Elstedvej 62.
32. Borum, Langelinie 62.
33. Stavtrup St. by, Mondrupsvej 8.
34. Synnedrup, Heden 7.
35. Vosnæs. Foto: Århus Kommune 1990.
36. Over Fløjstrup, Kirkebakken 129, Enggård.
37. Trige, Lergravvej 4.
38. Mårslet, Obstrupvej 4.
39. Mallings, Mallings Kirkevej 3.
40. Pedholt, Pedholtvej 17.
41. Gl. Harlev, Harlev Møllevej 1.
42. Sabro, Vistoftvej.
43. Tilst, Bysmedevej 46.
Foto: Århus Kommune 1990.
44. Fulden, Fuldenvej 61.
Foto: Århus Kommune 1990.
45. Mårslet, Lindegårdsvej 6.
46. Borum. Foto: Århus Kommune 1990.
47. Lillering. Foto: Århus Kommune 1990.
48. Fulden. Foto: Århus Kommune 1990.
49. Fulden. Foto: Århus Kommune 1990.
50. Brendstrup. Foto: Århus Kommune 1990.
51. Egå
52. Hjortshøj.
53. Hørret. Foto: Århus Kommune 1990.
54. Starup, Starupvej, Højgård.
Foto: Århus Kommune 1990.
56. Løgten, Grenåvej 797.
57. Stavtrup, Byvænget.
Foto: Århus Kommune 1990.
58. True landsby
59. Framlev, Kirkesvinget.

